POSTARINA PLAĆENA U GOTOVU

HR

HRVATSKA REVIJA

9

M C M X L III

KNJIŽEVNI NATJEČAJ MATICE HRVATSKE

ZA DJELO GOSPODARSKOG SADRŽAJA I NAGRADU »ZAKLADE MIROSLAVA GROFA KULMERA ST.«

Gradsko poglavarstvo u Zagrebu obaviestilo je Maticu Hrvatsku, da će na ime »Zaklade Miroslava grofa Kulmera st. za nagrađivanje gospodarskih pisaca« kroz deset godina — počevši od 1943. — svake godine predavati Matici Hrvatskoj prinos od Kn 30.000.—, kojim će ona nagraditi »pisca najbolje napisanog djela gospodarskog sadržaja prema ocjeni šumarskog i gospodarskog fakulteta Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu«.

Odbor Matice Hrvatske prihvatio je ovu pobudu te će po mogućnosti, počevši od 1943., sama svake godine izdati jedno takvo djelo.

Djelo, koje se nagrađuje ovom nagradom, prema saobćenim uvjetima, »može biti pisano kao stručna razprava za pouku našeg seljačtva ili može biti pisano kao roman ili novela s tendencijom, da se žigošu loši seljački gospodari i stručno poučavaju dobri i napredni gospodari, kako bi se time loši gospodari popravili«.

Pozivaju se gospodarski stručnjaci, da svoje radnje, koje će kako sadržajem tako i jezikom i stilom odgovarati navedenoj svrsi, predaju Matici Hrvatskoj, i to za godinu 1943. najdalje do 30. studenoga.

Rukopisi, koji se predaju poslije ovoga roka, dolaze u obzir za god. 1944.

Piscu nagrađenog djela, koje izda Matica Hrvatska, pripada osim nagrade i redovni honorar.

Rukopisi se predaju bezimeno. Ime pisca sa ostalim podatcima predaje se u zapečaćenoj omotnici, a na rukopisu i na omotnici upisuje se znak (šifra) i opis: Za natječaj na ime »Zaklade Miroslava grofa Kulmera st.«.

MATICA HRVATSKA

IZDANJA MATICE HRVATSKE

UPRAVO IZAŠLO!

PRIČE O PRIRODI

V. BONSELS: PČELIĆA MAJA — K. EWALD: TIHO JEZERO

KNJIŽNICA ZA HRVATSKU MLADEŽ, SV. 10.

HRVATSKA REVIJA

GODINA XVI BROJ 9 MCMXLIII

POJMOVI I STAVOVI CARLA SCHMITTA

Neposredne godine poslije prvog svjetskog rata dale su mnogim misliocima gradiva za razmatranje. To je bilo doba ekstremnih napetosti. A skrajnosti uviek privlače pažnju motrilaca. Istina, tada se vjerovalo u ravan put svekolikog čovječanstva poslije velikih ratnih nevolja i tegoba, tada se vjerovalo u pobjedu pravde i napredka poslije toliko godina nepravda i potiskivanja, tada se vjerovalo u sveobće blagostanje poslije doba neimaštine. Ali iako je kod svih ljudi postojala vjera u to, ipak nisu svi jednako mislili o tome, što je napredak, pravda i blagostanje; o sadržaju tih pojmova razilazili su se ljudi u svom mišljenju. No ovo razilaženje u mišljenjima nije išlo jedno na jednu, a drugo na drugu stranu, nego je različito presiecalo kroz čovječanstvo i kroz strukturu pojedinih naroda, tako da se moglo desiti, da oni činbenici, koji uzrokuju ciepanje pučanstva kod jednog naroda, ne uzrokuju tako snažno razstavljanje mnienja kod drugog. Ovdje su oni bili potiskivani od drugog faktora diobe duševnih djelatnosti, koje su potisnule one činbenike, koji bi inače možda sami po sebi doveli do jačeg neslaganja u mišljenju. Tako, dok se stalno izticao ekonomski moment kao onaj činbenik, koji unutar jednog naroda stvara »dva naroda«, koji stoje jedni nasuprot drugom, bogataša i siromaha, kapitalista i proletera, dotle su kod drugog naroda ti momenti razstavljanja potisnuti u pozadinu, te se jače izticala težnja afirmiranja naroda kao cjeline i suprotstavljanja drugim narodima; nacionalni momenat podjele dolazio je tu do izražaja. Zbog ovih raznolikih pravaca razstavljanja i podjeljivanja mnienja slojeva družtva, slika njegove strukture samo se zaplitala, pa je površnom oku bilo težko snaći se u tom previranju. A svako raznoliko tumačenje nekog pojma odaje duboki družtveni antagonizam, koji se skriva izpod površine. No kako je poslije rata želja za mirom uz gospodarsko oporavljanje preotela maha, činilo se da i suprotnosti, koje su se pojavljivale u družtvima, nisu od tako kobnih posljedica, da bi ugrozile »gospodarski prosperitet« i »kolektivni sekuritet«, kojima je izgledalo, da se čovječanstvo uputilo.

Ali pozornom motriocu nije se razvitak činio tako ravnomjeran i gladak kao što je izgledao. Izpod na oko mirne površine, družtvene i nacionalne suprotnosti ne samo da se nisu ništa smanjile, nego su se još i povećale. Ove su sile polako iz podzemlja rovarile i pripremile družtvo na preokret, tako da je trebao samo kakav jači događaj izvana, pa da na javu izbije sva nesređenost

i neizvjesnost jednog stanja, koje je zapravo bilo »nastavak rata u miru«. Velika gospodarska depresija, koja je nastala 1929. god. u Americi, pa se odatle poput vala prelila cielim svietom, ruši sve dotadašnje iluzije kao kuću od karata, da podkopa pod sobom sve nade i težnje, koje su se pojavile prestankom svjetskog rata i da pokaže pravu sliku jednog doba između dva rata. Tada je postalo očito, da nije uspjelo premostiti jaz između pobjednika i pobjeđenih, što je svrha svakog mira, i da je taj mir bio zapravo zaključen samo zato, da se odahne od težkih napora i da se prikupi dah i snaga za novu krvavu bitku. I dok se tako pripoviedalo o miru i redu, vladao je u svietu nered, dok se govorilo o sigurnosti, postojala je nesigurnost, dok se izticalo blagostanje, dotle se zapadalo u sve veću neimaštinu. Tako se zaista u podpunom smislu rieči zapadalo sve više u »sviet paradoksa«.

U svemu tom zbivanju suprotnih tendenca ipak su pokušali pojedini veliki umovi, koji su sa zebnjom promatrali te pojave, naći neku okostnicu, neku nit, koje bi se mogli držati i koja bi mogla uglavnom raztumačiti sve važnije promjene i poremećenja, koja su se zbivala u poslijeratnom družtvu. Osobina ljudskog uma jest, da na što manje činbenika želi svesti uzročnike nekog zbivanja, pa tako olakšati tumačenje zapletenim pojavama. Od mnogobrojnih takvih pokušaja nekoliko njih je ostalo i ostaje od trajne vriednosti. A kako svaki od njih ističe po jednog činbenika uzajamno se upodpunjuju. Jedna od prvih takovih knjiga jest, neposredno nakon rata izašlo, apokaliptičko djelo Oswalda Spenglera »Propast Zapada«, koja je uzbudila cieli europski sviet. A naslutio je i vidovito predvidio sudbonosni put čovječanstva poslije prvog svjetskog rata i José Ortega y Gasset; u svome širom svieta poznatom djelu »Pobuna masa« (1926.) traži on uzrok težkim družtvenim poremetnjama u uzponu masa na mjesto elite i prema tome u desorganizaciji i despiritizaciji zdravog družtvenog reda. On je jedan od prvih poput kirurga rezao živo meso svoga vremena i davao nesmiljenu analizu kulturnih bolova svojih suvremenika. Osim njega treba iztaći Juliena Bende »La trahison du clerc«, pa Carla Jaspersa »Die geistige Situation unserer Zeit«, koja izlazi baš najkritičnije poslijeratne godine 1931.; zatim Huizinga »U sjeni sutrašnjice« gdje se s neohumanističkog stanovišta razmatra kriza naše uljudbe. Na koncu da spomenemo jednu novu stvar: Wilhelm Röpke »Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart« (1942.); u toj se knjizi obuhvaća razdoblje između dva rata, pa pisac može retrospektivno pregledati cieli razvoj između 1919. i 1939., te tako uvažiti svaki pojedini od onih činbenika i momenata, koje su pojedini pisci izticali kao značajne i važne za ovo razdoblje. Na izmaku cieloga toga vremena može se dati sinteza doba, koje već leži za nama i mogu se pregledati ne samo pojedini činbenici u svojoj važnosti, nego i odnosi među njima, te tako dobiti vjernija slika strukture toga vremena. A pri tome će se uviek moći koristno upotriebiti misli i analiza pojedinih mislilaca iz samog tog razdoblja.

Nema skoro nijednog znatnijeg mislioca, koji ne bi rekao svoje mišljenje o poslijeratnom vremenu, ali je riedko tko dao sudu o tom dobu takav

energični naglasak i izradio tako oštrouman i dosljedan pojmovni aparat za obuhvaćanje toga vremena kao njemački državno-pravni teoretičar i kulturni filozof Carl Schmitt. Njegov pojam politike, kojeg je on baš razvio iz analize tog poratnog vremena, danas je postao već klasičan; on je uspio oko sebe okupiti niz mladih suradnika, koji dalje na temelju njegovih osnovnih pojmova obrađuju pojedina javnopravna područja. Carl Schmitt je po svojoj struci pravnik, ali je prešao u svojim razmatranjima granicu prava; on proširuje svoja državno-znanstvena razmatranja u kulturno-filozofsku i poviestno-filozofsku analizu. U ovakvom metodičkom postupku kuje on svoje pojmove i odkriva skrivene namisli u izrazima tuđeg mišljenja. U najnovijoj zbirci njegovih sakupljenih eseja — uglavnom on piše samo kraće razprave i članke, pa u svome opusu imade do sada samo jedno veće djelo, što je opet jedna od njegovih osobina — koju je izdao pod naslovom »Positionen und Begriffe — im Kampf mit Weimar - Genf - Versailles« i u kojoj su mu sabrani važniji članci od 1923. do 1939. god., dade se osobito liepo slieditи razvoj njegova umovanja i oblikovanje njegovih pojmova, pa se iz te knjige može upoznati cjelokupna njegova misao od prvih oblika do najnovije faze razvitka. Tu se ujedno i vidi kako njegov rad nije obična »Krisenliteratur«, nego da on nastoji i pozitivno savladati one momente, koje je pronašao kao bolest na europskom nacionalnom i socialnom tielu i da želi pronaći liek tom bolestnom stanju i sredstva za njegovo ozdravljenje.

Za razvijanje svoga glavnog pojma, pojma »političkog«, polazi Carl Schmitt od konkretne situacije, koju nalazi u Europi poslije rata, ali koje se uzrok nalazi već mnogo prije i seže u početak novoga vieka, kada se je napustilo teološko mišljenje i započelo neutraliziranje područja kulturnog života. Od tog časa se europska poviest prikazuje kao doba neutraliziranja, a baš ta činjenica neutraliziranja jest od najveće važnosti za cjelokupni razvitak političke misli Carla Schmitta. Upotrebljujući pri analizi novije europske poviesti pojam neutraliziranja kulturnih i političkih sila, dolazi Schmitt do ustanovljenja pojma »političko«, koji predstavlja središte njegove doktrine, a ujedno upućuje i na sredstva, kojima se može savladati duh neutraliziranja, ta bolest europske kulture.

Sam duh neutraliziranja nije bio opasan tako dugo, dok nije zahvatio i državu. To se desilo u prvoj polovici 19. stoljeća, kada se je liberalna država u Europi upravo nazvala neutralnom državom, te opravdanje za svoju obstojnost nalazila u svojoj neutralnosti. Neutralnost države stoji u svezi s izticanjem dualizma između družtva i države. Do tog antitetičkog stava između politike i različitih družtvenih djelatnosti kao odgoja, vjere, prava itd. dolazi baš onda, kada ekonomsko područje postaje središnjim područjem i kada svi pojmovi dobivaju od njega svoj karakteristični smisao. Sad se misli, da je dovoljno samo riešiti probleme proizvodnje i razpodjele dobara, pa da ne će više nijedno moralno i socialno pitanje praviti težkoće. Napredak se sada shvaća u prvom redu kao ekonomski napredak. Kako sva područja ljudske djelatnosti zadobivaju

svoju snagu od središnjeg područja, tako i država dobiva svoju snagu baš od onog područja, koje je središnje. U dialektiku neutraliziranja spada, da se pomicanjem središnjeg područja stvara novo bojište baš na onom području, koje se držalo neutralnim i koje je stoga postalo središnjim; tu se novom snagom razvijaju suprotnosti između ljudi i njihovih probitaka. Središnje područje traži, da se na njega obrati sva pažnja i da se izključi iz važnosti ljudi svako drugo područje, pa se tako ekonomsko područje, koje je obuhvatilo cjelokupnu družtvenu djelatnost, odmah izpočetka stavilo u suprotnost prema državi. Antiteza država-družtvo u stvari je bila antiteza država-gospodarstvo. Zahtievalo se područje, koje je bilo podpuno slobodno od zahvata državne vlasti, a to bi područje u prvom redu imalo služiti slobodnoj gospodarskoj djelatnosti pojedinaca. Tako je država bila prisiljena, mjesto da upravlja i uređuje ekonomske napetosti, da se izjavi neutralnom naprama ekonomskim pa prema tome i socialnim pitanjima i odlukama, a time da se i odreče, kako kaže Schmitt, svoga zahtjeva za vladanjem.

U neutraliziranju države našao je proces neutraliziranja svoju klasičnu formulu, jer je sada obuhvatio i političku silu. A time, što je on doveo i do depolitiziranja, postaje taj proces opasnim za cjelokupnu europsku kulturu. On naime počinje nagrizavati one snage, koje su od temeljne bitnosti za družtveni život, jer mu one daju, prema Schmittu, višu intenzivnost i eksistencialnost. Te temeljne bitnosti se izražavaju u pojmu politike. »Osobina politike leži upravo u tome, da je svako moguće područje ljudske djelatnosti potencialno političko, i da postaje odmah političko, kada se odlučni sukobi i problemi prenesu na to područje. Političko se može povezati s bilo kojom građom, te joj daje samo »novi obrat«. (Kako kaže Carl Schmitt na jednom mjestu u svojoj knjizi »Der Hüter der Verfassung«). Jedna od glavnih teza Carla Schmitta jest, da se politika ne ograničava samo na dio kulturnog života, nego da je ona viši stupanj intenzivnosti cjelokupne kulture. S toga može ona imati različit sadržaj, ali uviek označuje najintenzivniji stupanj jedinstva. Iz toga je razumljivo, da svako depolitiziranje života znači za Schmitta težku bolest kulture, dâ, čak i podpuno zahirenje i klonulost, duhovnu smrt.

Neutralnost može biti nutarnjo-politička i vanjsko-politička. U jednom i u drugom slučaju sastoji se neutralnost u neuplitanju u stanovita područja i u određene stvari, pa prema tome u održavanju nepristranosti. Ali dok je ona u nutarnjo-političkom pogledu, napose onda, kada odvodi od političke odluke, u suprotnosti s jedinstvom države, budući da to konačno dovodi do nezanimanja za samu svoju obstojnost i time do eksistencialne ugroženosti same države, dotle je neutralnost u vanjsko-političkom pogledu jedna od posljedica vrhovničtva države u »pluralitetu država«. Tu je neutralnost izraz vitalnosti države i njene opravdanosti na samostalnu eksistenciju. Ovdje nas neutralnost dovodi u svezu i s jednim drugim pojmom, koji je jedan od glavnih kriterija za određivanje pojma politike, s ratom. Državna nezavisnost i samostalnost afirmira

se u tome, da država vlastitom odlukom na vlastitu pogibelj odlučuje, da li će stupiti u rat ili će ostati neutralnom, a u tome imademo baš osobitost politike.

Međutim i neutralna liberalna država prevladana je razvitkom događaja. Tu daje Schmitt veliku važnost tehnici, pa u svezi s time razvija zanimljive misli. On kaže, da proces neutraliziranja kulturnog života nije zastao kod ekonomskog područja, nego su se sve nade čovječanstva u novo područje, gdje bi prestale sve prepirke i gdje bi moglo doći do sporazuma, preniele na tehniku. Držalo se, da nema ništa neutralnijeg od tehnike, jer su problemi, koji se javljaju u tehnici, podpuno objektivne naravi, pa nam tako tehnika pruža podpuno neutralno tlo, na komu se mogu složiti svi ljudi i narodi. Međutim u samoj oblasti tehnike leže značajke, koje baš dokidaju proces neutraliziranja kulturnog života, koji je započeo u 17. stoljeću napuštanjem teološkog središnjeg područja, budući je sada duhovna neutralnost konačno došla do jednog »ništa«. Naime dok su ostala središnja područja odlučivala problemima ostalih područja, to kod oblasti tehnike nije više slučaj. Tehnika ne donosi nikakvu odluku; ona je uviek samo oružje i sredstvo, pa stoga može svakom služiti; svaka jaka vlast u družtvu može se poslužiti tehnikom; vjerovalo se, da će razvitkom tehnike prestati rat i nastupiti mir, a međutim tehnika može poslužiti jednako jednom kao i drugom. »Kod tehnike same o sebi ne leži odluka ni o slobodi ni o robstvu«.

Razvitkom tehnike domogla se država novih sredstava moći, koji su bili neobične snage; tehnika kao podpuno neutralno područje mora služiti onome, koji se pokazao i najsnažniji: a to je bila država. Naime tokom vremena izgubila je na svojoj napetosti dualistička konstrukcija između države i družtva, vlade i naroda, jednostavno zato što se družtvo samo organiziralo u državu. Time što su družtvo i država postali načelno istovjetni, postali su i svi socialni i ekonomski problemi neposredno državnim problemima, pa se ne može više razlikovati između državno-političke i družtveno-nepolitičke oblasti. Sad pojam neutralne države gubi svoj smisao. Država, koja se ne da više odieliti od družtva, ne može više ostati u nutarnjo-političkom pogledu neutralna; u takvoj je državi potencialno sve politički — država sada postaje totalnom državom. Ta totalnost mora biti u prvom redu kvalitativna t. j. mora se izticati intenzitet i politička energija, jer se samo tako dolazi do političkog jedinstva; totalna država znade opet razlikovati prijatelja od neprijatelja — a u tome se sastoji bit političkog momenta — pa je prema tome političko uviek totalno.

Dalji činbenik, koji je doveo do rehabilitacije države, jest promjena u značenju pravnog pojma rata. Neutralnost međunarodnopravno je funkcija rata; s promjenom pojma rata mienja se i pojam neutralnosti. Već smo spomenuli, da je neutralnost unutar države imala učinak i na shvaćanje neutralnosti u sukobu između država. Tako je nutarnjo-politička neutralnost određivala sadržaj i obseg međunarodnopravne neutralnosti. Dok je unutar države postojala oblast, slobodna od zahvata države, dotle se i međunarodnopravno priznavala oblast,

u kojoj se pojedinac mogao slobodno kretati i za čije ponašanje prema tome država nije odgovarala. Tako država nije odgovarala za djela svojih građana napose s područja gospodarstva, pa se to stanje ogledalo i u međunarodnom životu u slučaju rata, gdje se smatrala neutralnost države podpunom i onda, ako bi njeni građani gospodarski podpomagali jednu od zaraćenih država. Međutim s promjenom stava nezainteresiranosti države u nutarnje-političkom pogledu, mienja se i dotadašnji pojam neutralnosti. S promjenjenim predpostavkama nutarnjopolitičke djelatnosti države, mienjaju se predpostavke i za njenu vanjskopolitičku odgovornost. Neutralnost se ne da razstaviti u vojničku, gospodarsko-financijsku, pravničku, moralnu stranu, pa tvrditi, da smo neutralni ako smo samo u jednom od toga neutralni. Sadržaj dužnosti neutralnih država proširuje se tako s proširenjem njihove odgovornosti; država je sada odgovorna za svaku djelatnost svojih građana; ali to samo po sebi ne bi toliko utjecalo na promjenu pojma neutralnosti, da se nije promienio i sadržaj pojma rata.

Rat je danas postao totalan, a to ima za posljedicu da se sada pita pri vođenju rata, da li je rat pravedan ili nije. »Bez pravednosti je svaki zahtjev za totalnosti prazan, kao što je bez totalnosti pravedan rat samo fraza«. Ali u ratovima, koji se nazivaju pravednim, ne će više biti lako zauzeti stav, pa tu više nema neutralnosti. Naime s pojmom pravednog rata odstranjuje se nediskriminirajući pojam rata, koji je do sada bio karakterističan za shvaćanje o ratu, a time se ukida i pojam neutralnosti. Neutralac je sada prisiljen da se opredieli za jednu stranu i da postupa po njenim željama. Namjesto nekadašnjeg vae victis, sada se može reći v a e n e u t r i s! Diskriminirajući pojam rata pretvara rat među državama u međunarodni građanski rat. A taj je rat najstrašniji od sviju, jer se tu ne vodi borba reda protiv reda, dakle po određenim pravilima, nego se pretendira, da se vodi borba reda protiv nereda, dakle se samo vođenje rata postavlja izvan svakog pravnog okvira. A već je Platon u prvoj knjizi svojih »Zakona« rekao: »Postoje dvie vrste (rata): jedna, koju svi nazivamo stranačkom borbom, a to je najstrašniji od svih ratova... a kao drugu vrstu rata uzet ćemo, mislim, svi onaj rat, koji vodimo, kad dođe do sukoba, protiv vanjskih i stranih neprijatelja a taj je mnogo blaži od onoga«.

Pojam suvremenog totalnog rata koleba između totalnosti englezkog pomorskog rata i zasada kontinentalnog kopnenog rata; englezki rat na moru je totalan u smislu sposobnosti za totalno neprijateljstvo, pa je on napose uspio razviti zaokruženi sistem međunarodnog prava, tako da postoji anglosaski pojam neprijatelja, koji odklanja kontinentalnu razliku između borca i neborca, anglosaski pojam rata, koji uključuje i gospodarski rat. Uvođenjem zračnog rata totalnost rata samo se pojačava; konačno značenje zračnog rata odredit će se po tome, koja će ga strana moći više upotriebiti, da li ona, koja je razvila svoje nazore iz pomorskog rata ili ona, koja je razvila svoje shvaćanje iz kopnenog rata. Međutim je totalni rat, ojačavši neprijateljstvo, doveo do ponovnog ugleda pojma »političkog«, jer se u takvom ratu traži jasno i nepomućeno svrstavanje na prijatelja i neprijatelja. Zbog toga već sa samom mogućnošću

povećanja intenzivnosti ratovanja postaju pojmovi prijatelj i neprijatelj opet političkim.

Jer, kako rekosmo, bit se politike sastoji upravo u tome, da je moguće svrstavanje na prijatelja i neprijatelja. Ono jedinstvo, koje u danom momentu faktično odlučuje o slučaju sukoba i određuje mjerodavno svrstavanje na neprijatelja i prijatelja, jest upravo »političko jedinstvo«, a razaranjem tog jedinstva razara se i politički momenat. Političko jedinstvo, koje se oličuje u državi, predpostavlja realnu mogućnost neprijatelja, pa prema tome suobstojeće političko jedinstvo. Iz pojma »političkog« sliedi pluralizam država, pa zbog toga svako ostvarenje neke »svjetske države« ukida i pojam politike, jer se ukida pluralitet država, čime se onemogućuje razlikovanje prijatelja od neprijatelja. Kada se neki rat vodi u ime čovječanstva, kaže Schmitt, ostaje to još uviek rat države protiv države, samo s tom razlikom, da ona država, koja tako etiketira rat, odriče neprijatelju kvalitetu čovjeka i time čini rat osobito nečovječnim. Cjelokupni pojam politike imade u prvom redu eksistencialni smisao, pa se samo iz toga može razumjeti i protumačiti, da država imade moć nad fizičkim životom ljudi. Zbog toga je teza Schmitta, da politika predstavlja viši stupanj intenzivnosti cjelokupnog kulturnog života, jer samo ono, što je eksistencialno važno, može biti i totalno intenzivno. Politički momenat izživljuje se u eksistencialnosti; »u području političkom ne stoje ljudi jedan nasuprot drugog abstraktno kao ljudi nego kao politički interesirani i politički determinirani ljudi, kao građani države, vlada ili podanici, politički saveznici ili protivnici, dakle u svakom slučaju u političkim kategorijama«. Ovo izticanje pojma neprijatelja pri pojmu politike, koje su Schmittu prigovorili pisci iz tako različitih tabora, kao Köllreutter i Huizinga, imade uzrok u analizi konkretnog političkog stanja u Europi poslije prvog svjetskog rata, kada je, kako sam Schmitt kaže, vladalo neko međustanje između rata i mira, u kome se srušila granica između shvaćanja o tome, što je mir a što je rat i u kome su pojmovi, važni za duhovni razvitak cjelokupnog čovječanstva, postali svrsihodnim sredstvima, da se diskriminiraju eksistencialno opravdani životni interesi nekog naroda time, da se te interese prikaže kao zamućivanje mira i da se rat protiv njih opravda kao legitimna eksekucija ili kao humanitarni križarski pohod. Iz analize toga konkretnog stanja i osjećanja njegovih opasnosti nastao je Schmittov pojam politike, u kome je pojam neprijatelja došao na prvo mjesto. Ali taj »satanizam«, koji mu se spočitavao, bio je konkretno uvjetovan, pa su drugačije konkretne prilike iztaknule više i drugu stranu pojma politike: jedinstvo i red. Tokom godina sve se jače iztiče kod Schmitta ova strana pojma, koja se temelji na ideji konkretnog reda. A ovo je mišljenje moguće tek onda, kada su konkretne prilike u Europi postale takvim, da se ono može iz njih izvesti; cilj Carla Schmitta je baš savlađivanje doba neutraliziranja i potreba uzpostave jake političke sile u središtu Europe. Tu nastaje pojam carstva (Reicha) kao regulatornog činbenika u veleprostoru, koji mu pripada (konkretno govoreći njemačkog Reicha na kon-

tinentu Europe). »S ostvarenjem carstva dolazi politički momenat u novu fazu; mora ga se i smije misliti na novi način« (kako kaže poznati njemački sociolog Hans Freyer govoreći o djelu C. Schmitta u časopisu »Deutsche Rechtswissenschaft 1940.). Ove regulativne osobine političkog momenta dotakao se i ako ukratko, i sam Schmitt, kad kaže, da političko jedinstvo uzpostavlja red t. j. normalno stanje, a to da sprečava, da se unutar njega samog razviju skrajna neprijateljska grupiranja, koja dovode do građanskog rata. Ali kako političko jedinstvo ne ovisi samo o uređenju prilika unutar države, nego i o uređenju prilika u družtvu država, i kako su prilike u glavnom u međudržavnom družtvu nesređene, posvetio je Schmitt stoga više pažnju na vanjsku stranu političkog jedinstva i izticao stalno u svome razmatranju momenat neprijateljstva i neprijatelja. Ovdje mu je uzorom naučavanje jednog od klasičnih političkih mislilaca, Hobbesa, koji mu je dao poticaja za mnogu misao. Tu se uviek izkušava pojam politike, tu se vidi sva njena snaga i opravdanost, a tu se ona ruši i doživljuje slom. Samo u tom smislu kao »kamen kušnje« je pojam neprijatelja primaran za pojam politike.

I pojam carstva, kod koga pojam politike ne crpe više svoje shvaćanje iz ugroženog i nestalnog stanja, nego iz konkretnog reda, još je napunjen suprotnošću, iako na jednoj višoj ravni. Suprotnost, koja tu dolazi do izražaja — a bez suprotnosti uobće ne može obstojati pojam politike — jest suprotnost između narodnostne ideje veleprostornog mišljenja i čovječanske ideje univerzalističkog mišljenja. Tako pojam neprijatelja prianja uz pojam carstva; a to imade za posljedicu, da se i u međunarodnom životu nadređuje pojam carstva pojmu države. Tomu prevladivanju pojma države i uvođenju pojma prostornog reda mnogo je doprinielo uzpostavljanje jake uređene sile u središtu Europe i razvitak zračnog oružja i zračnog rata. Pojmom carstva se prevladuje doba neutraliziranja i depolitiziranja, jer su carstva nosioci političkih ideja u određenom veleprostoru i jer ona načelno izključuju iz tog veleprostora uplitanje sila iz tuđih prostora. Kod pojma carstva se dakle očituje povezanost veleprostora, naroda i političke ideje. Carstvo se ne izjednačuje s veleprostorom, veleprostor je veći od carstva, ali carstvo s narodom, koji ga nastava i političkom idejom, koja iz njega zrači, jamči za red i zaštitu toga veleprostora. A time se i pojam neprijatelja, iako ga se ne izključuje iz kombinacije, stavlja na višu ravan, pa se ukida nesigurnost, do kojesu, kada se izgubilo razlikovanje prijatelja od neprijatelja, dovodile političke prilike i konstelacije poslijeratne Europe. To je bila činjenica suvremenog europskog života, pa tek pojam carstva uspieva da nadvlada sav nered, koji iz toga izbija i da uzpostavi red, na kojem se tek može izgraditi svrsishodan i djelotvoran pojam politike.

Od pojma neutraliziranja i depolitiziranja, koji su označivali slabljenje pojma politike i uvođenje nereda u ljudske skupine i međunarodnu zajednicu do pojma Reicha, koji dovodi pojam politike opet do ugleda i važnosti, i koji uvodi red kao konstitutivne elemenat međunarodnog života, ogleda se razvitak kulturno-filozofske misli Carla Schimtta. Samo kada se uzme u obzir taj cjelo-

JOZA TURKALJ
SIJAČICA

kupni razvitak mogu se pravilno ocieniti njegovi nazori. Središnji njegov pojam, pojam politike, ovisi podjednako od polazne točke, ugrožavanja jedinstva suvremene države kao i od završne točke, savladavanja te opasnosti u političkom jedinstvu višeg reda. Razmatranja konkretnog poslijeratnog stanja dovela su Carla Schmitta do zaključka, da ne samo da je dotadašnje političko jedinstvo u krizi, nego i da je oblik, u kome se ono izražavalo, konačno mrtav, pa se novi oblik političkog jedinstva mogao izraditi samo na jednoj višoj ravni nego do tada. U tome je pisac i nehotice priznao činjenicu europskog eksistencialnog jedinstva, pa je, makar i s druge strane — političko-filozofske — došao do istog zaključka kao i mnogi drugi mislioci, koji su došli do toga uvjerenja izključujući ili bar stavljajući u pozadinu politički momenat. Tako i Schmitt nije mogao prieći preko jedne velike kulturno-filozofske suvremene činjenice. A time je u znatnoj mjeri prevladana primjedba Huizinge, da Schmittovo shvaćanje politike znači zapravo priznavanje anarhije u nutarnjem životu države i priznanje prava jačega u njenoj vanjskoj djelatnosti. I Koellreutterovu primjedbu, da je u Schmittovoj definiciji politike sadržana samo politička suprotnost, koja nam još ne daje uvid u bit politike, opovrgava razvitak Schmittova shvaćanja, koje je, pošavši od decizionističkog mišljenja došlo tokom razvoja do mišljenja, koje se temelji na konkretnom redu, tako da je Hans Freyer mogao sada uztvrditi, da Schmittov pojam politike ne crpe više svoja naziranja iz činjenice neprijateljstva, nego »iz činjenice sebe sama, iz konkretnog reda, koga predstavlja«. I tvrdnja, da je politički čovjek, kako ga shvaća C. Schmitt u skrajnjoj crti srodan »političkom grabežljivcu« Oswalda Spenglera (što je uztvrdio Helmut Kuhn) nakon prikazanog razvoja Schmittove misli ne odgovara, tim više, što sada Schmitt napunja svoj pojam konkretnom stvarnošću i idejama, koje u njoj prevlađuju, a koje danas teže za redom na europskom kontinentu. I prije je Schmitt na jednom mjestu već rekao, da političko jedinstvo živi i vuče svoju snagu iz znanosti, vjere, prava, jezika, dakle obćenito govoreći iz konkretnog stanja kulture. A njegov pojam »političke teologije« sastoji se baš u podudaranju nazora o svietu, koji vladaju u nekom družtvu s nazorima o državi i političkom jedinstvu. Dakle to očito znači, da se jedinstvo održaje »u njemu živim idejama o biti i smislu sveza takve zajednice« kako se izražava Koellreutter poričući Schmittovu naziranju baš taj odnos sveze. I ako se njegov pojam politike čini u prvi čas formalan, to je iz toga razloga, što on želi ponajprije sačiniti oštro pojmovno oruđe za obuhvatanje problematike konkretne stvarnosti, a zatim, što svestrano ne obrađuje svoje tvrdnje, nego ih iznosi u kratkoj, eseističkoj formi s namjerom, da ga mnogi nuzproblemi ne uznemiruju pri utvrđivanju glavnog problema. Sam Schmitt kaže, da je osobita zadaća znanosti izraditi iz izkustvene stvarnosti države i njenih poviestnih stanja takve pojmove, u kojima se poviestno stanje shvaća onakvim, kakvo jest t. j. političkim. »Vriednost države leži za svako državnopolitičko promatranje u svakom slučaju u njenoj konkretnoj stvarnosti«. Da se pri tome analitički pogled Carla Schmitta

zaustavio u prvom redu na suprotnostima, koje pokreću poviest, znači da se on samo kreće u velikim tradicijama, koje imade kulturna filozofija. A da je sve te suprotnosti sveo na temeljnu suprotnost neprijatelj-prijatelj pokazuje, da ni on nije mogao izbjeći zamamljivosti simplificiranja i jednostavnosti, što je značajka gotovo svih velikih mislilaca. I ako je zaoštrio nazor i misli velike kulturno-filozofske tradicije, ipak se ne može reći, da je tu tradiciju napustio. A ako nije razmotrio sve sveze pojmova, koje obrađuje, ne znači da je njegov pojam politike preuzak (kako misli Kurt Rabl), nego samo to, da se on usredotočio na jedan momenat, na jednu značajku, koja ostaje kao središnja i oko koje se onda mogu svrstavati druge oznake u nadopunidbenom razmatranju. Jedne od njih je već označio sam Schmitt (na pr. totalnost, normalno stanje, konkretni red), a druge će se moći naknadno utvrditi. A ovako koncipirano poimanje politike služi mu da majstorski analizira politički sadržaj pojmova, koji se izdaju za »čisto« pravne i kulturno-filozofske pojmove. On znade iz eksistencialne oblikovanosti nekog doba i naroda pronaći njegove potrebe i pokazati putove izlazka iz krize. A pravo mu služi kao područje, na kojem izkušava svoje tvrdnje i provodi povezivanje činjenica s političkim momentom.

ZLATKO GAŠPAROVIĆ

DVA SONETA

TEŽKE NOĆI

Ne mogu više spavati, ni sniti,
a nije ljubav što mi srdce kida
ni strah od ljudi, od oluje; niti
ranjena savjest što tuli i rida.

Od svietla lice ja ne moram kriti.
Pokorno nosim teret sluha, vida.
Pa ipak bdijem! Usred moje biti
pale se iskre, plamsa vatra stida.

I sav se topim kao svieća. Lijem
ko tanka kora leda kada prvi
sunčani zraci po njoj prste pruže.

O težka noći, dok u tebi bdijem
ja nestajem i venem kao ruže
i sav se grušam kao kaplje krvi.

GLUHI KRUG

Dok na mom stolu kasna lampa tinja
žalostnim sjajem, punim žutih pruga,
ja često ne znam da li zora sinja
kuca o stakla, ili prsti druga.

Možda je samo mjesec, zrela dinja
na pladnju noći, što se meni ruga,
dok drhćem, treptim poput tankog inja
i bdijem svu noć usred gluhog kruga?

Krv ružâ, krčag vode, kora kruha
ne vabe mene. Nisu zalogaji
ni gutljaji što moje srdce žudi.

O nisu zviezde, zastave, ni ruha
što mene mami. Samo jedno sjaji
u mojoj noći: blistav nož vrh grudi!

GUSTAV KRKLEC

PIJANAC

Čovjek je nekad veoma malen, veoma sićušan, ne umije se obraniti ni od tako nečeg neznatnog, kao što je sumnja. Čovjek se sam ponizuje, sam smanjuje svoju vriednost. Sam baca pod noge i svoj ponos: on juri ulicama na očigled sviju, juri za mišlju. Sviet se okreće, i gleda, i maše glavom:

— Šta mu je?

Vido se ne obazire, ne zaustavlja se, da shvati, on poznaje taj sviet. To su samo žene. Mnogo je važnije sad nešto drugo.

Njega goni jedna misao, a to je ono. Treba dakle da se vrati kući. Misao zna, zašto: kuća je jednostavnom i dobrom čovjeku sve. A sad je već i večer pala, u kući gori topla peć. Kuća je pojam, intimnost, ljepota. Ili sasvim jednostavno: kuća je Mirna. Ne dvie velike sobe pune namještaja, kuhinja, hodnik, prozori, na kojima je nebo. Ne. Jednostavno: Mirna. Mirna daje smisao i dušu toj kući.

— Mirna!... — pomisli Vido. Nešto smireno i pobožno silazi nad njega s tom mišlju, nad njega se spušta nebo, i iz mračnih visina svjetlucaju zviezde. On žurno ide, sav se utopio u sumnji, ostatci razuma vode njegove korake. Tek tad on poče strepiti. Stade. Bez zamke očiju, kroz upite, koji su tako čudni, i koji tako mnogo kažu: Zašto se vraća kući? Tek je otišao? Zašto žuri?

Sviet gleda za njim.

Vratiti se kući?... Hm!... Može to biti i pogubno za život, i — za dušu. Sve oči polaze za njim i gledaju. Tek tad on poče strepiti. Stade. Bjesomučna bol planu mu u srdcu, i osvietli sve, što se događa.

Pred njim je bila kuća, ah, ne više ona, kojoj ga je ljubav vodila, ptičurina je to bila, ptičurina, koja je graktala na njega. Dva para očiju sievnu kroz mrak.

Sjenka se pomaknu s prozora.

Jedna druga sjenka obiđe oko ugla, i utka se u mrak.

Zar je moguće?... Vidi li on dobro?

Vidio je. Vidio je svatko, tko je htio.

Ah!... Dakle ipak!...

*

Nije shvaćao. Čovjek plemenit i odgojen ne može shvatiti. Uzaludno je prevrtao misao. Izgledalo je, da se više ne će maknuti. Noć je sve dublje padala na nj, i kuća je sve više rasla pred njim poput aveti. Već se mnoge zavjese spustiše, pošto duboka noć pogasi znatiželju. Tada se on ironično osmjehnu. Još jedino je to imao. Jedino to je i mogao dobaciti svietu. Uraditi je pak mogao samo jedno, ako je uobće još imao ponosa.

On ode, da to uradi...

No onda nastupiše čudni dani.

Jedan je čovjek bio premlaćen, dušmanski i divlje. Prsti su se poznavali na vratu i svuda po tielu, ali to je bilo bez ikakva značenja, jer tko zna, da li je to uobće bio čovjek. Mirne više nije bilo.

Nije ni bila iz ovoga kraja. Znalo se to po govoru, po očima, u kojima su uviek bljeskali strani krajobrazi, po duši, koja je živjela drukčije. Imala je samo majku i rođake, imala je nejasnu uspomenu na otca i na blagostanje, bila je sirota. Nije imala čime da se ponese. Za sviet: imala je vrlo malo. Ali za njega imala je sve. Izpod ljepote vidio je bogatstvo osjećaja, bogatstvo nježnosti, koje je veće, nego novac, nego kuća. Čelo joj je bilo puno zdravih misli, srdce puno snage, koja je i njega skučila pod svoju vlast. Ali... nije doniela ništa, ni paru, nije imala. Ipak je to bio ponosan sviet. Rođaci će joj sad popiti krv, više nego bi on to mogao. Već sam osjećaj, da je on imao šta da joj prigovori!... Već sam sram, što će ga oni osjećati!...

Ali šta je sve to?!... Ljude ne možeš dovoljno poniziti, niti ih prkosom svladati. Prkos se konačno okreće sam protiv sebe. Uništuje dušu, jede, stvara čamotinju.

Eto: Mirne nema, ali zar je sad zadovoljan?... Može li čovjek biti zadovoljan poslije zlodjela?... A k tomu, tko kaže, da Mirne nema?

...Svi predmeti još stoje, svi predmeti saučesnici njezine nazočnosti. Bude se. Čine to za inad. I oni, koji su spavali, i oni, na koje su dani položili prašinu, odjednom oživljuju.

... Tu je trag. I tu je trag.

Tu još uviek leprša njen dugi plašt. Ostao je miris uvojaka. Njezina silhueta je još na prozoru, i zaboravljen pokret pred psihom. Odraz njezine misli još je tu.

On se okrenu. Pobjeći!

Ali već na pragu ga dočeka misaona blagost jednog pogleda, koji je odklanjao njegovu ljubomoru, koji ga je zvao, koji ga je držao za ruke. Uzalud! Od Mirne se nije moglo pobjeći.

Bio je samo čovjek, i radio je čovječanski. No sada je dvoumio: zar je bio siguran, da je dobro radio? Ljutina je učinila, da postane zvier. Bol. A zvier je lako postati.

Nesviestno uze šibicu. U kući je tamno. Tako tamno, da čovjek oklieva... A eto i duša potamni.

On zapali kandilo. Zapravo nije htio to. Jedna je navika živjela u njegovim rukama. A to je Mirna. I to je ona. Nešto težko polieže po Vidinoj duši, težko, jer se ne razumije... On gleda.

Slike svetaca su okolo. U plamičku topla molitva. Plamen je kao šapat, glasan i pun. To Mirna moli, da joj Bog dušu spasi. Ona je tu, i moli. Sve jasnije biva. Plamićak osvjetljuje sve.

Mirna nije kriva...

Vido stoji i podrhtava. Čeka.

Što?

Nije jasno. Duša mu je prazna. Sad se u nju žižak uvlači, i sad on gori negdje u grudima. To još nije život, Vido ga i ne shvaća tako, ne miče se. To je samo simbol života. Za ono prvo treba klečati, treba dušu pržiti na plamičku iskreno i predano. Mirna je to umjela tako dobro.

Pod nizkim nebom bila je noć, i gle, na cestama nitko. Kuće su pobjegle u brda pred jezom. Skupile su se. Šute. Po gdje-gdje osvietljen prozor gleda u noć. Osluškuje. Ako kiša udari, on će ugasnuti sam od sebe, da ne bi bio putokaz protuhama i avetima. Eno, već se vjetrovi skupljaju, već dršću jablani. Izpod mosta promakoše vode. Samo po gdjegdje škrinuše vrata, da propuste u mrak mračne ljude. Sve ceste legoše pred njih: kuda da ih vode? ... Skitnice mogu odvesti na četiri kraja. One, kojima je duša otežčala, samo u krčmu.

Tada i Vido izađe.

U krčmu!

Dosta je svega! ... Dosta! ... Čak i tuge. Ostalo je, da se učini najvažnije: da se um spasi, da ga uspomene ne raznesu. I ... da se srdce što brže odnese, da Mirna u njega ponovno ne prodre. Bilo je jasno: tada bi umjesto nje on bio kriv. A zar je to mogao dopustiti čovjek, koji sebe poštuje?

U krčmu! ... Jedino tamo je mjesto čovjeku, koji bježi od sebe i ne će da se bije s uspomenama.

— Vina! ... reče on.

*

Sad, kad su se alkoholne pare popele vrlo visoko, i vijorile u krvi, i kad mu se činilo, da se ublažila graja u srdcu, on poče osjećati: bilo mu je ugodno. Bilo je toplo u krčmi. Gorjela je mala svjetiljka. Gori i kao da razmišlja, nad čovjekom uviek ima šta da razmišlja. Sve tamnija biva misao, sve crnje postaju sjenke. Vido poče širiti ruke i hvatati ih. Htio je, da ih kao topli pokrivač razastre po sebi. Negdje je netko govorio, ili se samo činilo da govori. U krčmi više nije bilo nikog. To su se valjda sašaptavale stolice i stolovi ogovarajući one, koji su otišli. Slušao je taj glas: nepoznat, tih, promukao. I u njemu je bilo vina. Ha! ha! ha! ... kao i svuda.

— Ej! vino, vino! ...

U njemu se utapa čovjek i njegovo poimanje. Sav sviet, sve stvari, sve. Čak i duša. Ali sad više nema tko da pije.

— Idite, kasno je! ... — rekla je krčmarica.

— Kasno?

Da, njoj je možda kasno, iako je zapravo tek počelo svitati: i vani i u njemu. Ali sad svejedno. On će otići. No jedno treba reći: Njezino vino je nešto osobito. U njemu ima neba, ima sunca, i ima vjetrova, koji su obilazili vinogradom. Ono može razdvojiti dušu, raztjerati jedne misli, a dovesti druge. Može čovjeka dovesti pravo u bajku, a može se s čovjekom i potitravati i ga-

siti u njemu brige, sve jednu po jednu, ne naglo, nego postupno s užitkom, umjetnički. Ono može pred čovjeka dovesti i neke osobe, na koje čovjek možda češće misli, tako, bez ljage, ničim neobterećene... Ha! ha!... Vino je njezino kao vir, u koji on gleda svaki dan. U njemu ne šumi, ali u njemu ima tajna, tu su dubine, koje čovjeku govore same od sebe. Netko se nekad tu nagibao, i slika je ostala u vodi...

V..vi..no je nj... *

Vino je imalo još jednu osobitost: pomiešalo je sanju i javu. A to je u izvjestnom smislu najviše, što čovjek može postići. Vido je toga sviestan. Od života je naučio samo najgore: znao je, što je zbilja. U njegovoj dobi se ne sanja liepo. Ovo je dakle bilo najbolje: sve pomalo nestvarno, svuda odjeci umjesto zvukova, svuda odsjaj umjesto sjaja. To je na neki način bio vrhunac, na koji se duh popeo, vrhunac, iznad koga je samo nebo, a izpod koga su samo oblaci. Tu gore je jednako prešućena istina, kao i laž. U osnovi to su treperavi trenutci, u kojima um zapravo ne razmišlja i ne razumije, šta misli, a to i ne treba.

Vido naruči još vina, da bi još dublje ušao u te časove.

— Još vina!

No onda se zastidi, jer je glas, koji je tražio vina, bio već pijan. Svima, koji su htjeli, odkrivao je o njemu sve. Dakle: ponizivao ga. Bio je kukavan čovjek, biedan u duši, pa ipak ne rđav. To ne. Ma šta uradio, nje bio zločest. U njemu još ima čovječnosti, on je kao diete. Gle! Zbilo se nešto neobjašnjivo: on mrmlja nerazumljive rieči. Kao da se izpričava nekome, što svoje dlanove meće na jedne druge ruke, i svoje lice prislanja na jedno rame. Zar je moguće: Mirna? Mirna poredn njega?... Zar će se ljubav opet došuljati?... Zar je ljubav uobće prestala?... Što je ljubav?

Da li je to ipak samo sanja?

To je mogao izkušati, a to je i trebalo izkušati, već radi mira. On tiho zovnu.

U krčmi nasta smieh.

Vido se uplaši: to je bio neprijatelj, taj smieh... on je osjećao. On pruži pogled preko svih stolova. Tko se to mogao smijati?... No nije vidio lica, sva su već bila utonula u vino. Samo nejasni obrisi, dvie tri glave ovdje, dvie tri ondje, i samo ružan osmieh. To je malograđanin skinuo ogrtač sa sebe, skinuo šešir, odielo i sve, i sad je njegova znatiželja bestidno kružila po dvorani...

— Vido — rekao je netko — ...ti si pijan!

Neka. Što to koga briga. Svoje pije.

— Ha!... ha!... ha!... — orio se smieh.

Vido je ponovno težkim očima gledao po ljudima, no pogledi se razplinuše. Nije susreo ljude, samo znatiželju. On stoga pocrveni. Kako da odvrati

pažnju od jednog imena, koga je rekao, a koje je uzprkos svemu sveto, a oni će ga još ovu noć raznieti po kućama? ... I to je bio biser pred svinjama.

Krčmarica mu priđe. Žalila ga je. Ona je jedina imala razumievanja. Iza Mirne krio se čovjek, koji je svemu kriv. Vido nije mogao misliti na nju, a da ne misli na njega. O, da! Razumije ona to.

... Jedan je čovjek i njoj napakostio, unio razsulo u život, kojim je mislila poživjeti. Poslije se samo cinično smijao. Nije moguće kazati, koliko je ušao u njenu krv. Još i sad je stoga vrieđa onaj cinizam, onaj smieh, prema kome ovaj smieh krčme nije ništa. Ovdje se smije vino, tamo se smijao čovjek, a to je neuporedivo. Dakle, razumjet će valjda, što misli...

Vido je gledao. Izpitivao je oči i usta. Izpituje ih još. Pred njim je netko nov, nov po mišljenju, o kojemu je uvjeren, nov po osjećajima, koje izriče. To nije krčmarica. Tko je onda?... O, Bože, da li, on to sanja?... Iza nje se ne krije ništa: prostodušan osmieh, prijateljski pokret ruku...

On se odazva osmiehom.

Razumio je.

*

Prolaze dani, prolazi nebo, prolaze oblaci.

Dani idu i pričaju. Događaju se mnoge stvari. Propupale su grane. Na brdima je osmieh. Svuda su narasle trave. Čovjek se gubi u zelenilu livada, gubi se i ide, puna mu je duša. Ona je kao kruh: nabuja od jedne uspomene. Nedjelja je, kad sav sviet izlazi iz kuća. Ljepota izvlači ljude. Nekoga izvlače uspomene. U čovjeku živi još netko, ne on sam. Nekoga izvlači vino. A ono je tamo negdje na kraju grada, utonulo među bregove. Krčmarica se smije kao i livade dobrostivim osmiehom. Ona razumije ljude. Nekad je mnogo, mnogo patila, sad ona razumije, kad pate drugi. Ona ih sluša. Ne smije se. Ne podcjenjuje tuđe misli. Ne ruga se, što je Vido najprije otjerao ženu, a sad čak i vinom oživljuje njezinu sliku u sebi, da bi je tu vidio čistu, bez grieha.

Ona samo sluša. Ali... ona se i unosi u pričanje.

— Rekli ste, da je čovjek drečao kao jarac one noći.

— Da.

— Onda je to možda bio čovjek crnih očiju, koje sievaju pri pokretu, koje su mračne kao noć, težke...

Vido je govorio o Mirni, krčmarica o čovjeku. No nije to bilo ništa neobično. Sve je to bilo u vezi. Pa ipak Vido podiže obrve. U čitavo mu lice leže upit. To tako bljesne misao, koje čovjek i nije podpuno svijestan, i kojoj se čudi. Da nije isti čovjek unesrećio i nju, krčmaricu?

— Ja ne umijem točno kazati! — reče on poslije stanke. — Ali je svakako podlac i kukavica! Nije bilo vriedno ubiti ga!

— Ipak ga niste štedili! — reče krčmarica.

— Ne, tako mi svega!

U tom je času bio liep, ali zao, zle su bile oči. Odavalo ga je i drhtanje ruku.

Da je onda bilo moguće naslutiti sve posljedice onoga, što je učinio, možda bi bilo bolje...

Krčmarica se diže. Bože oprosti, ona nije mislila to. Samo Bog ima pravo na čovjeka, ne on. No u dubini duše uživala je, da još netko tako duboko prezire podlace, one, koji se sad smješkaju okolo, pošto su toliko zla učinili. Zbog mržnje ili zbog jedne osobite duše, u kojoj je sad svega bilo, Vido joj se odjednom pričinio ipak čovjekom. Čovjek, ne pijanac. Ona se nagne nada nj.

— Dakle bi ponovno mogao?

Nije odgovorio. Krčmarica mu ponovno napuni čašu, no njegove su pijane oči s dugim trepavicama, i s modrinom, koja se izpod njih spuštala, izgledale kao da ne žive. Samo glava lagano, lagano kimnu.

Možda se to i učinilo.

*

Očito se to učinilo. Jer sad Vido više ne govori o tome, on ne govori ništa. On nije ni čuo. A sad su već i druge stvari ušle u nj.

Ljeto je tu.

A ljeto, to je sunce, koje žeže, koje u čovjeku grije krv, koje zalazi i u hlad, i koje nepomično gleda, kako zori klas. U svečanoj tišini prhne ptica, ili se brieg skotrlja bezšumno u travu svojim stranama. Produžen odjek pjevanja trese klasovima. U nebu modri časovi, tako nekako dobrostivi i blagi. Sunce sja.

Zacielo je zaboravio sve. Čak bježi i od očiju krčmarice. Tako iskreno. Tako duboko. On nije zao čovjek. Oba su njegova pogleda u čaši, koju izpija, u dlanovima, koje pred sobom drži, ili negdje duboko u njemu samome. Možda se zažarena bujica krvi u njemu ugasila u vinu? Ili se dogodilo nešto drugo?... Naišle su možda neke misli, koje su ga pomirile s njegovom biedom. Jer jasno je bilo, da nesreće ima svugdje, i u raznim oblicima. Svatko je na izvjestan način bio nesretan. Očito je to kob čovjeka, kojoj se nije dalo izbjeći. A onda je zapravo bilo sve svejedno. Sve. I Mirna, i čovjek, i priželjkivanje krčmarice. A onda bi se možda moglo i bez vina?...

Vido je to pokušao.

— Gle! — rekli su odmah. — Vido više ne ide u krčmu!

— Ne ću ići! — rekao je on sam sebi. U krčmi je bio izložen, kao i na trgu, znatiželja je dopirala svugdje. Krčmarica je i sama bila dio ulice. Nabacivala se na njega. Bila je možda pozlieđena u svome očekivanju, tko zna. Već sutradan sviet je pričao ono, što je on pričao. I još više. Gadilo mu se. Danas je vidio jasno: žena je zabluda i kao žena, i kao prijatelj. Ne ću ići!

Prošlo je nekoliko dana, a onda je ipak otišao. Kako je do toga došlo? Ah, jednostavno: bio je pobieđen. Pa ipak, i on je pobiedio.

Mrak je zapravo kriv. Mrak je udario u čelo.

Od navike on je ulio ulje i upalio plamičak. Tada se mrak uhvatio svoda i stvari, otišao u kutove. O, Bože, opet noć! Šta sve može doći?! Pauk će odtkati paučinu. Žižak će izpričati priču. Vjetar će se zaletjeti u prozore. No to je svaku noć. Ali sad šušti. Netko u visokom svodu bilježi njegove pokrete, mjeri dubinu njegova pada. Plamičak sve jezovitije gori, to on šušti. Neka gori. Možda je dobro, da jedan grieh izgara na njemu, i da se jedno ime u njemu pročišćuje. Pa ipak je strašno to: vjetar se šulja po kući, sve se stvari njišu, i ime se jedno njiše, ime, koje stoji pred stvarima, skriva ih i samo se ono vidi. Ono je primilo sjaj plamička, bliešte oči od njega. O, Bože, svuda Mirna! O, Bože, čuvaj um, čuvaj dušu, da ne ode u zločin! Jer, to nije samo ime, nego pojam, sadržina života, svetinja... A krčmarica ipak tako izazovno napominje neke stvari, i neke osobe.

Bježati!

Šta vriedi obećanje: »Ne ću ići«

Bježati iz kuće, od uma, koji misli, od duše, koja se guši! Vina!

On izleti van, smućen, s nečistom savješću. Zato mu se i učinilo, da hrastovi poput ljudi kreću po zemlji, da kriknu ćuk, da su kuće nagnule uho i slušaju. Noć ulazi u srdce, zaboravljene neke stvari i noć. Neke stvari davno utopljene izlaze na površinu voda i govore. To sva noć govori, čovjek bi najradije kriknuo od muke. Srdce je puno, pući će.

— Vina!

Krčmarica se začudila, iako je i sama znala tajnu vina: u njega se može utonuti samo sve dublje. No ona je znala i njegovu tajnu. Sad ju je već znao svatko, ona sama nije shvaćala, zašto bi trebala šutjeti. U stvari je to pričanje izazivalo gnjev i protiv jednog drugog čovjeka, a to je možda bilo dobro.

Vido je došao, ali mu misao nije bila tu. Oči su mu odražavale sve osim nazočnosti. Možda je u njima bilo nešto izvanredno ljudsko, dakle bolno, pa mu je sve ostalo bilo ravnodušno, sve daleko od njega, sve tako silno daleko. Možda je patio teže nego prije?... Zar zaista mnogo teže? Ili tim hoće da odbije nju, koja mu dobro želi?

Krčmarica se čudila.

Pa dobro! Ona se ne će nametati!

Ali možda je baš za njega dobro, da čuje i poneku ljudsku rieč, ne samo glas duše, ne samo glas uma, koji ga razpinju.

Zar ima nešto da mu kaže?

Ima.

U prvom redu, a to ona posebno naglašuje, nju ne vodi nikakva skrovita misao, kad mu ovo govori. Daleko je to od nje! O, kako daleko! Njoj je više sve svejedno, ali njemu nije. Čovjek, o kome je rieč, za nju je davno, davno umro. Ona ga je preboljela. Ali on, Vido? On nije prebolio. Mirna je u njemu, pa je nuždno i taj čovjek u njemu. Uviek uporedo. Ne, ne treba da nieče, vidi ona to. Vidi to sva krčma.

Pri tom se ona okrenu prema stolovima, prekide razgovor, diže se. Ulazio je jedan gost. A onda se polako i nehajno — nije joj bilo stalo! — vrati k stolu.

— Pa šta? — upitao ju je Vido.

— Ništa.

Ne, ona i nije htjela ništa.

Međutim je jedan drugi čovjek htio nešto, onaj, koji nije mogao zaboraviti, da je izprebijan. Htio je sad, da se sveti. Eto, to!

— Ide okolo i pripovieda, kako nitko ne zna, šta je s Mirnom, i gdje je ona. Ali ne treba mnogo mudrosti tu. Njezin čovjek ju je ubio. Ubio — to on kaže. Poslije ju je bacio u rieku, i sada slini nadvijajući se nad dubine. To međutim nije tuga, kao što nije tuga ni vino, koje pije. Leš privlači zločinca, eto, to je.

Žena je potvrđivala glavom.

Ali Vido kao da nije shvaćao. Nije se pokrenuo. Nije planuo, iako su mu žile na rukama glasno kucale i same od sebe micale prstima po stolu. Samo čas kasnije on sam sebi nali čašu i sali je u se.

U krčmi je nastupio trenutak, kad čovjek postaje životinja i onda se smije, a ne zna čemu. Oštar smieh odjeknu. Njemu? Ili sam sebi? Svaki je smieh smieh sebi. Vido se ne mače. Čak ni kad su se svi drugi makli.

— O čemu razmišljate? — upita žena.

Da, o čemu?

Već je užgano svietlo na obzorju, i pievci pjevaju na dvorištu. O čemu razmišlja? Krčma je prazna. Svi su otišli. Samo sjedi on. Sviće. Mnogo je vina popijeno, ali on još pije. Zašto ne ide?

Krčmarica se nagne.

— Idite!

Vido odgurnu ruku, koja ga je potezala. Diže se. No nije mogao više stajati. Vino je krivo, he, he, he... Vino. Njezino vino. Ono gori kao vatra, i prži krv i misli, i bogovi bi ga pili. Ono može poredati misli, i onda one stoje jedna do druge, može ih razplesti i splesti... he! he! he!

— A on, velite, tako kaže?

— Tako.

Vido se nasmija. Dopustio je sam sebi, da se smije. Upravo je dotle stigao u svom razmišljanju. He! he! he!... Nitko ništa ne zna. Nitko ništa ne razumije. Bezbrojne oči padaju po čovjeku, ali nitko ne vidi ništa. Ne će ni vidjeti. Čovjek nije samo vanjština, a u dušu se puštaju samo... prijatelji. Ono, što sviet vidi, samo je domišljanje, samo je možda buduća istina. Prava istina je ovo: sviet je zloban, sviet mrzi, sviet se raduje tuđem zlu. Zato gleda. Zato su sve oči, koje gledaju, tako velike. Pa ipak... ništa. Na Mirni je vidio samo neimaštinu, kao da je to bila Mirna. A što je siromaštvo?! Nije li njegov osjećaj pokrivao prazninu zbog nedostatka stvari, koje je ona trebala donieti, a nije? Nije li ljepota njezina ušla u sva prazna mjesta njegova doma, ljepota, za koju su onda kazali, da je opasna, jer da ne će odoljeti nasrtajima zlih ljudi? To su rekli, jer je to bila Mirna, sirota, strankinja, i jer čovjek ne može zamisliti dru-

gog čovjeka bez svoga grieha. Sviet nije gledao ono bitno, bavio se sitnicama. Nije htio razumjeti, što je Mirna njemu bila. Mogla je imati sve mane, ali to je bila Mirna. Iz istog tog osnovnog osjećaja planula je i ljubomora, ona čudna ljubomora, koja je zahtievala, da se njezine oči ne zadržavaju svuda, da ne izlaze na prozor, da zaboga barem malko više poniru u onaj unutarnji sviet, u dušu, u ono, što je samo njihovo. Barem to. Ne, sviet ni to nije razumio. On se mogao samo zlurado smijati, ali to je onda bila pakost, ne razumievanje, ne istina. A sada to: ubiti, ubiti Mirnu? Ha! ha! ha!

Ona nije prašina, koja se može otresti. Ona nije prividenje, koje je izvan čovjeka. Od nje se ne može otići. Čak ni uz pomoć vina. Ona je tu, ne može se ni ubiti, ne, ni to. Ona je jedanput ušla u zjenice, i samo je vlastita smrt može odnieti.

Ubiti Mirnu! On? Zar nije to vrhunac nerazumievanja? Nitko i ne sluti, šta je Mirna bila njemu i onda, kad je griešila. Neka vrag nosi krčmaricu, ali u njoj je mržnja, ona ne zna, kud će s njom. To, što ona govori, ili samo pronosi, jest osvada, jest misao na sebe: htjela bi, da on, Vido, podmiri jedan njezin račun. Nije li rekla: »Dakle bi ponovno mogao...?« To je bilo nedavno. A sada ga razdražuje izravno, izaziva u njemu odluku. Ipak, ako ona ima pravo? Ako je istina to govorkanje? Ako mrak zbog toga pane na nj, i on ne bude vidio, što treba raditi? Nek je vrag nosi...

Ubiti?! Ha! ha! ha! Ne, on to ne bi učinio već zbog sebe. Onaj, tko je ubijen, ne vraća se, gotovo je. Onaj, tko je samo otišao, ili je samo možda odtjeran, može opet doći. Odtjerati i ubiti je nešto sasvim drugo. Odtjerati se može i zbog osjećaja, zbog ravnoteže misli, ili zbog toga, što je zločin bio strahovito velik. Ili... da bi se utišao odjek grieha, i da bi se srdce pomirilo s nekim novim činjenicama i dala zadovoljština samom sebi. A jednoga dana se samo promieni odluka, jednoga dana prije, nego srdce pukne od tuge. Ili ne baš zbog toga. Ne zbog sebe. Ne baš zato, što čovjek žeđa za Mirnom, što ne može bez nje. Ne iz osjećaja. Nego, eto... Lajavi jezici su tu, glasovi su tu, krčmarica priča. Oružnici će možda doći i pitati, što to ima u rieci, u koju se zuri, i je li istina to i to. Nije. Evo Mirne. Krčmarice, tu smo. Ha! ha! ha! Možda je potrebno, da se izpred krčmarice, baš izpred nje, prođe tako, skupa. Za inad! Radi jedne vrsti osvete, koja ne krvari prste, ali je ipak sladka poput vina. Radi toga, da joj se nasmije u lice, jer je isti čovjek, sasvim isti, prevario i nju, a ona je ipak sve to, kako kaže, preboljela, i nije mu radila o glavi. Ona se samo brine za nj, za Vidu, i za Mirnu. Ha! ha! ha!

Ipak, ne treba se samo smijati. I krčmarici se može učiniti po volji. Samo strpljivosti, samo malo. Jer to, što se okolo govorka, nije samo govorkanje, nego već dosiže i njegovu čast. I Mirnu. Mogu se dakle i silom začepiti usta, koja to baš hoće. Sve se može. Ali treba piti, jer samo vino drži misli uzpravnima, ono ih razređuje, obrazlaže, odklanja malodušje. Zato, još vina! Neka sviće! — Još vina, zar ne čuje?!... J..j..ošl

ZVONIMIR REMETA

SLOM JEDNE DINASTIJE

25. GODIŠNJICA SMRTI CARA NIKOLE II. 1918.—1943.

Propast dinastije Romanovića otrag 25 godina u Rusiji tipičan je primjer ljudske nestalnosti, koju je dubrovački pjesnik Ivan Gundulić naglasio u prvom poglavlju svoga Osmana:

U visocieh gora vrhe
Najprije ognjeni tries udari.

U slučaju cara Nikole II. i njegove obitelji Sibirija je obilatim kamatima vratila dug onima, koji su se s njome poslužili za održanje svoje vlasti i veličine, a to su bili Romanovići. Carevi podanici izrabiše jednaki recept u kategoriji kažnjavanja: Kušaj sada malko i ti, Nikola, kako je to finćukasto u azijskom Sibiru! Ovaj me slučaj podsjeća na jedan latinski nadpis, što sam ga još kao dječak čitao na grobu jednog bosanskog velmože u franjevačkoj crkvi u Slonimu: »Hodie mihi, cras tibi!« (Danas meni, sutra tebi!)

Početak propadanja Romanovića, odnosno cara Nikole II. moramo potražiti u prvim pokušajima popuštanja i kompromisa, što ih je počeo stvarati radikalni absolutizam Nikole II. u prvim sukobima sa socialnom demokracijom početkom našeg vieka u Rusiji. Zviezda je carske moći Romanovića počela zalaziti pomalo u času, kad su gomile nezadovoljnika prisilile cara, da ograniči svoju vlast i podieli je u duhu ustavne demokracije sa zastupnicima bezpravnih pučkih gomila.

Već g. 1902. počinju radnički štrajkovi u većem obsegu i to najprije u Nižjem Novgorodu i Rostovu. Za njima se provlače brojne studentske demonstracije do rusko-japanskog rata g. 1904.

Kao poznati pacifista Nikola II. nije htio rata. Četiri godine nakon stupanja na rusko priestolje car Nikola II. pozivlje svečano sve države, da ograniče međusobnim sporazumom svoje naoružanje. To je imao biti uvod u obći svjetski mir. Prva okružnica, koju Muraviev u ime carevo upućuje dne 24. kolovoza 1898. svim ruskim poklisarima, imala je ovaj uvod: »U današnjim prilikama nameće se kao ideal sačuvanje obćeg mira i što jače ograničenje pretjeranog naoružanja, što tlači sve narode. K tome bi idealu morala težiti odlučna volja svake vlade« ...

Iz ove se je okružnice razvila haaška konferencija i vrhovno međunarodno sudište. To su ustanove, na koje su mnogi političari već u početku gledali s naročitom skepsom. Ali da su vladari u to doba ozbiljno prihvatili pacifizam Nikole II. ne bi se možda bio zakotio prvi svjetski rat s fatalnim mirom u Versaillesu, iz čega se je izlegao današnji svjetski rat, najgori od svih od kad čovjek diše i bitiše.

Ali nažalost Nikola II. nije imao čvrste kičme, da slomi ratoborni duh svoje kompaktne kamarile, koja ga je ipak gurnula u pustolovni rat proti Japanu, da zaulari strane narode na skrajnom iztoku, koji još niesu izkusili ruski knut. U očima ruskih zanesenjaka taj je rat imao biti neka vrst križarske vojne sveslavenstva proti Aziji. Kad je taj rat svršio porazom Rusije kod Mukdena, kamarila je razpalila maštu nestalnog cara fantomom triumfalnog ulaza ruskog cara u hram sv. Sofije u Carigradu. To je u osnovi ruskih imperialista imao biti cilj pobjede ruskih armija u prvom svjetskom ratu. Dogodilo se obratno ...

Vojnički poraz ruskih oružanih snaga u Mandžuriji izazivlje prevrat u cieloj Rusiji. Carskoj vladi jedva uspieva, da ga privremeno uguši oštrim mjerama. Ali su ti nemiri ipak naveli miroljubivi značaj Nikole II. da dne 19. kolovoza 1905. sazove narodnu skupštinu u Petrogradu sa savjetodavnim pravom. Ta krpica naravski nije mogla umiriti buntovničke duhove, koje je izopačio nauk jednog Karla Marxa, Krapotkina, Bakunjina i drugih prevratnika. Prevrat se širio od sela do grada. Samo neumoljiv i oštar diktator mogao je suzbiti taj val opasnog prevrata, a to nije bio niti mogao biti melankolični temperamenat Nikole II. Tako po nagovoru grofa Witte-a miroljubivi car se odluči na daljnje popuštanje, te izdaje drugi ukaz od 30. listopada god. 1905. s kojim sazivlje »gosudarstveniju dumu«, parlamenat sa zakonodavnim pravom. Tim se ukazom zapravo ukida carski absolutizam, što su ga Nikolini pređi mačem i Sibirijom uporno branili.

»Carskim ukazom za gosudarstveniju dumu počela se je kotrljati nizbrdo orijaška hridina carske vlasti« — reče mi kašnje u jednom razgovoru grof Aleksandar Sipiagin, koji je kao zastupnik Harkova prisustvovao svečanom otvaranju ruske dume. Grofa Sipiagina sretoh četiri godine kašnje kao katoličkog obraćenika na bogoslovnom fakultetu u Innsbrucku. Sjećam se još njegova tadašnjeg proročanstva: »Počeo je sumrak ruskog carskog absolutizma, a naskoro će slieditи i noć« ...

Rusija je obaranjem carskog absolutizma postala ustavnom carevinom. Uz gosudarstveniju dumu je osnovana i »Visoka kuća« s ukaznim senatorima, koji su razumljivo bili carevi pouzdanici. Taj atentat na carski absolutizam nije uspjeh čisto radničke nego obćenite ruske revolucije. Naskoro će se s radničkim štrajkovima događati strašne pljačke dućana i skladišta po gradovima i veleposjedničkih podruma po selima. Predznaci buduće anarhije... Na čelu svih tih nemira stoje mladi intelektualci, tako zvani »kadeti«, koje predvodi Miljukov.

Lenjin videći nesposobnost radnika, da preuzmu vlast, preporuča ujedinjenje radnika i siromašnih seljaka uz uvjet, da se ništa ne smije poduzeti na korist građanske ruke, a ništa na štetu proletariata. Socialdemokratska stranka takozvanih »menjševika« stupa u prvu dumu, u kojoj ne vodi više rieč grof Witte, nego Petar Stolipin, predsjednik ministarstva. Toj dumi nije bilo duga života. God. 1906. prva je duma bila razpuštena, druga duma, u koju je ušla

jedna trećina socialista doniela je vladi još više neprilika, pa je bila razpuštena, a god. 1907. sazvana treća duma. Četvrta je duma sazvana god. 1912. Nju je zatekao svjetski rat god 1914.

Carska je vlada počela odmah iza druge dume progoniti boljševičko krilo radničke stranke, koja je za treću dumu proglasila bojkot. Čitave povorke socialističkih borbenih matadora šalje carska vlada u Sibiriju. Stolipin, da zadovolji seljake, dakle ogromnu većinu, stvara čuveni zakon o kolonizaciji Sibirije putem posebne agrarne banke. To je blagotvorno djelo Stolipinovo uspjelo. U par godina naselio je Stolipin u Sibiriju preko 2 milijuna ruskih siromašnih seljaka, koji su obradili zapuštenu sibirsku zemlju. Stolipin ukida i »mir« i mirsko, odnosno občinsko zemljište predaje u vlastničtvo samih seljaka. Tako je Stolipin mogao da bar donekle zasiti glad ruskog seljačtva za vlastitom zemljom, a da ne dira u veleposjed velike gospode, koja podupiru Stolipinovu unutrašnju politiku. Ipak dobronamjerni Stolipin ne može posve zadovoljiti nijednu družtvenu klasu i dne 14. rujna 1911. pada Stolipin kao žrtva zvjerskog atentata u Kijevu.

To su ona Nikolina kolebanja, koja su samo dražila prevratne osnove nezadovoljnih ruskih buntovnika, koji su u bili spremni na sve.

A Lenjin? On već god. 1904. osniva svoj »ured većine« (boljševika). Godinu kasnije osniva Lenjin svoj vlastiti list »Napried«, u kojemu žestoko napada menjševike. Dok se tako vodi boj između menjševičke i boljševičke struje socialističke stranke u inozemstvu, u Rusiji svakim danom dozrieva djelo revolucije. U svojim čuvenim konferencijama u Zimmerwaldu i u Kienthalu g. 1916. iznosi Lenjin svoju tezu o potrebi poraza ruske vojske. Većina (boljše) stranke na tim sastancima odlučuje bojkot ratnih kredita za rusku vojsku, ali su svi osim Lenjina smatrali, da ruski proletariat nije još sazreo za preuzimanje vlasti.

Međutim se događaji odvijaju u prilog Lenjinove dnevne zapoviedi: Proleteri, osvojite vlast! U Rusiji nastaju sve jače bune. Sve se zapliće do paroksizma, a car Nikola postaje sve neodlučniji i slabiji u mreži svoje kamarile. I dok čitava ulica stoji u jedinstvenoj opoziciji proti vladi, prodire Aleksandar Kerenskij sa svojim zavjernicima do cara Nikole II. koji kuša uzaludno bježati. Cara zaustavlja na otvorenoj ravni, na željezničkoj pruzi, u vlaku, koji se odmah u tom času zaustavlja. Kerenskij pruža osupnutom caru na podpis dokum enat, kojim se Nikola Romanović odriče svoga carskog priestolja u korist svoga brata Mihajla Nikolajevića, koji naknadno izjavi, da prihvaća carsku krunu uz uvjet, da na to pristane buduća konstituanta. Taj je slom dinastije Romanovića usliedio dne 2. ožujka god. 1917.

Nikola odstupa nevitežki. Dokumenat podpisuje iza kratkog objašnjenja, bez odpora, bez okolišanja. Kao da mu neko skida s leđa nepodnosivi teret državnih briga, pa ga sada šalje u pokoj bezbrižnosti i nerada ...

Počinje liberalno-demokratska vlada Kerenskoga. On je bio vođa političke skupine, koja se je zvala skupinom »trudovaca«. To je bila neka vrst salonskih

socialista, koji se po svojim ciljevima približuju socialnim demokratima ostale Europe. Kerenskijeva grupa trudovaca je bolovala od tri smrtonosne bolesti: Nije imala stalnog programa, nije imala čvrste volje, nije radila brzo i spretno.

Iza djelomičnih uspjeha generala Brusilova u Karpatima počele su u Rusiji otvorene pobune proti odašiljanju svježih četa na bojno polje. Javno mnienje daje oduška svome prevratnom duhu naročito prigodom umorstva Rasputina, zloglasnog skitničkog kaluđera, kobnog savjetnika cara Nikole. Otvorena revolucija počinje u veljači naročito zbog slabe prehrane pučanstva. Boljševizam stoji budno na straži i piri vatru nezadovoljstva i nereda loveći u mutnome. Sve se je to zaplelo i dovelo Kerenskoga do vlasti.

II.

Cara Nikolu odmah odrezaše jakom vojničkom stražom od ostalog svieta u jednom dvorcu na periferiji glavnog grada.

Nikola se je Romanović brzo pomirio sa svojom sudbinom. Nije još slutio ono najgore, što će sliediti. Bio je kao sisavac, koji se je naviknuo na robijaški život u krletci životinjskog vrta. Kao da nije mnogo žalio, što su njegovi podanici podigli na njega svoje profane ruke, pa mu iztrgli zlatne epolete s carske uniforme. Lišiše ga slobode kao nižeg častnika, koji je nešto krupnije sagriešio prema predpostavljenima u garnizoni. Ipak mu ostaviše za družtvo i pratnju njegovu ženu bivšu caricu i petero djece, među njima i priestolonasljednika, zatim dvorskog maršala, jednog vjernog kozaka za poslužbu, dvokolicu i boce vina iz Porto-a, što je naročito volio.

Mladi je Kerenski bio vrlo pristojan prema svome bivšem suverenu. Tumačio mu je značenje ruske poviesti od god. 1904. do 1914., da mu protumači, kako je sve to logično po zakonu historičke nužde moralo doći, kako je i došlo. Kerenski je često zalazio do svrgnutog cara. Zvao ga je svojim dragim Nikolom Aleksandrovićem. Zbog familiarnih odnošaja skoro postadoše kao drugovi, koji vole, da se što prije vide. U tom miru i neradu Nikola je uživao u čitanju nekih englezkih romana i u šahovskoj igri, u kojoj je bio mnogo vještiji nego prije u državnim poslovima. Valjda se je sjećao u osamljenim časovima sudbonosne dalekosežnosti onih ukaza, koje je onako nonšalantno znao podpisati na zahtjev svoje neodgovorne kamarile, koja je rovarila i vukla lične koristi iz carevih pogrješaka. Kao da vidi pred sobom neko strašilo: gust i visok plot izgrađen od krupnih figura visokih dvorskih častnika, dama i drugih dvorskih čankoliza, koji mu onda, u doba svemoći i neopisivog dvorskog sjaja zastirahu obzorje, da nije mogao vidjeti niti desetak koračaja dalje, kako je stvarno stanje u Rusiji, kako je za granicom. Pa ga sada, u jedan mah zaokuplja neko čudno bunilo proti onom plotu, što mu se izprsava pred očima. Spopada ga želja, da se maši samokresa, ili da bude u stilu: koplja kao kralj Saul, kojega se mašio da pribije s njime uza zid mladog Davida. — E, tko je to tamo prema zidu iza onog ormara? — pita svoga vjernog kozaka.

Ništa! Samo sjene! Sve je kasno, prekasno!...

Težke misli okupljaju i muče zadnjeg cara iz kuće Romanovića, kad je sam, ili šeta poput pustinjaka izpod krošnja stabala u prostranom vrtu, što ga štiti visoka ograda naokolo.

Kako je došao u ovo robijaško mjesto? Grjehota, prava grjehota, što nije kao sredovječni vitez uzjašio konja, stupio na čelo svojih vjernih, da pogine, junački braneći svoje priestolje kao Manfred ili Rikard III. Našao bi se možda koji ruski Shakespeare, koji bi opjevao to njegovo junačtvo. Ne bi žalio, da su ga porazili saveznici u kakvoj silnoj bitci, ali izcrpljena nakon barem par slavnih pobjeda, da miriši onako nešto na Napoleona Bonaparta, pa da sada ova robijaška tišina stoji uzporedno sa slavnom samoćom Sv. Jelene. Ili barem da je bio toliko spretan, pa da je nestao spasonosno preko granice kao njegov suparnik Vilim II. Ali ništa od svega toga. Ne, to boli... To je napast. Najbolje ništa ne misliti, nego računati na stvarnost. Ne buniti se proti sudbini, proti zlu, kako je to učio onaj tvrdoglavi i dobrovoljni seljak — Tolstoj... Možda on ima pravo?..

Ali tko će začepiti Rusima usta sada, kad nema više cenzure, kad nema nadzora, kad se ne napinju dalje detektivske uši, da uhodare i brane čast Njegova carskog Veličanstva? Obožavana careva ličnost istom sada dolazi na sito i rešeto ulice, dok on mirno igra šah u svojoj skromnoj čekaonici sa svojim dvorskim maršalom. Istom se sada počelo na svakom uglu brbljati da Nikola Romanović nije bio pametan čovjek. Šaptalo se to u četiri oka i prije 2. ožujka 1917. i svaki put zaključilo: Pssst!! ... Išlo se dalje s tvrdnjom, da je igrao, kako su to iznosile i poluslužbene novine privremene vlade, da je Nikola kao državnik igrao ulogu »pagliaccia«, koga u glavnom resi gusta brada i svjetlucave vojničke žizme, i taj pagliaccio glumi u glavnom onako, kako je to htjela režija njegove pokvarene dvorske družine. Čak se tada i pisalo i govorilo, da su svi oko njega više zapoviedali nego on. To su bili: njegova mati i njegova druga polovica, pa prijateljice njegove majke i supruge, onda veliki vojvode i vojvodkinje, Rasputin i njegovi kaluđerski drugovi, pa hipnotizirane milostive zaštitnice misterioznog Rasputina, po koji naduti general veći junak u osvajanju metresa na damskim dvorskim sielima nego u vatrenim okršajima bojnog polja, po koja krupnija birokratska ličnost i još tkogod...

To je šareno kolo na dvoru na račun obsjednutog cara kovalo sve moguće podzemne saveze određujući svoje interesne sfere, koje je Nikola dobričina morao postepeno priznavati. Istina je, da kad ograničen čovjek zamrsi klupko konca, ni sto ga mudraca ne može razmrsiti. Iz toga bi se moglo zaključiti: Kad Nikola Aleksandrović, miroljubiva duša, ne bi imao na duši nikakve krivice nego samo glupost, to bi bio najveći socialni Nikolin zločin proti ruskom državnom organizmu, i taj bi se grieh mogao okajati samo svrgnućem s carskog priestolja. Je li kod Nikole bila glavna mana neodlučnost ili ograničenost uma, s kojom je otvarao vrata aždaji plebejske anarhije, koja je kasnije uvela na vlast povam-

pireno Marxovo učenje i sve zlo, što je s njime zadesilo Rusiju i Europu, čitav sviet, to će tačnije kazati poznije pokoljenje nakon svestranog iztraživanja Nikoline pojave.

Ali kod izgreda i opačina, što ih izbacuju na površinu članovi više manje izrođenih i već izmoždenih dinastija poviest je dokazala, da oni zadnji i najpravedniji plaćaju za griehe onih, koji su ih pretekli vremenom. Oni prvi nisu popuštali svojim suvremenicima ni za dlaku. Opravili su ih na drugi sviet svakakvih za svoga dobra života, naročito Ivan Grozni, Petar Veliki, Katarina. Ali su bili pametniji od svoje okoline. Nisu se dali nasamariti. Plamen opozicije nije ih nimalo opržio. — Uobće sve im je išlo gladko.

Konačno su došli na poprište oni zadnji, dobričine i mekužci i naivčine a la Lujo XVI. u Francuzkoj, Karlo IV. u Austriji Nikola II. u Rusiji, Alfonso XIII. u Španjolskoj, da druge starije ne spominjemo. Ovi su otvarali vrata metežu koncesijama i kompromisima u dodiru s neodgovornom i poživinčenom ulicom, odnosno s talogom družtva, koji pod svaku cienu traži vlast i pljačku. Iz čisto egoistične dobrijanske miroljubivosti, koja zazire od svake žrtve, otvorili su popuštanjima prve rupice. Onda je kroz rupice provalila bujica neobuzdane rulje i dolazeći na državnu grbaču odniela sobom u ponor sve dobre i sjajne tekovine narodne vjekovne uljudbe. Pri tome su oni okrunjeni dobrijani izpaštali griehe svojih starih u najmanju ruku sa svrgnućem sa svoga priestolja ili čak gubitkom glave.

»Otci naši sagriešiše i nema ih, a mi pogibosmo zbog opačina njihovih«. (Jerem. 5, 1.).

A vlade iz krila Entente, s kojima je inače miroljubivi car bio zajedničkim ciljevima vezan u svjetskom ratu 1914.? U tom je ratnom koncertu Englezka držala dirigentski štapić. I zato je upravo ona najviše odgovorna za propast cara Nikole i njegove nedužne obitelji, za njihovu propast, koju je mogla a nije htjela spriečiti. Tako se znade, da su englezki poklisar u Petrogradu Buchanan i posebni izaslanik Lord Millner ne samo sa svojim zlatom nastojali spriečiti pokušaj, da Nikola sklopi poseban mir s Njemačkom znajući za njegov pacifistički ideal na korist Rusije i Evrope, nego su s buntovnim elementima surađivali, da provali revolucija, u kojoj bi zaglavio najveći pobornik mira, Nikola Romanović. Taj su zadatak u prvom redu naložili britanskom Secret Service, u kojemu su glavne uloge odlično odigrali Samuel Hoare, sadašnji britanski poslanik u Madridu i njegov suradnik Bruce Lochard. Stalno je, da boljševici nikada ne bi bili došli do vlasti, da englezki pouzdanici u Petrogradu niesu podupirali revoluciju Aleksandra Kerenskoga, komunističkog pouzdanika i drugova. Imajući Kerenskoga u svojim šakama mogli su Englezi spasiti cara i njegovu obitelj iz ralja revolucije kad god su htjeli. Englezki je dvor napustio nevoljnog Nikolu Romanovića njegovoj užasnoj sudbini, premda se znalo da ruski car strada u glavnom zbog interesa britanske vanjske politike.

To ipak nije smetalo englezke političare, da nakon propasti ruske dinastije postanu najgrlatiji vikači proti zvjerstvima ljutih boljševika u Rusiji, u čemu se je izticao današnji premier Winston Churchill. Kad se je izpunilo vrieme, na englezkoj strani opet metamorfoza.

III.

U lipnju god. 1917. Kerenskijeva vlada održa u Petrogradu tajnu sjednicu. Ministarski savjet zaključi prognati cara s njegovom ženom i djecom u Sibiriju, navodno da ga zaštiti od prepada skrajnih buntovnika, zapravo da mu onemogući bieg u inozemstvo. Sada započinje pravi Kalvarij carske obitelji, koju svi ostaviše na cjedilu. Svrhom pomenutog mjeseca prati cara u Sibiriju jaka vojnička straža. Nakon nemilih neprilika kroz divlje krajeve pobunjenih seljaka stigla je carska obitelj u sibirski Tobolsk. Cara s njegovima smjestiše u čedan građanski stan. Svrgnutog cara muče razne boljetice i druge posljedice putnih štrapaca i briga. Čuvari njegovi, daleko od svakog nadzora počinju postupati s njime i s njegovim dragima surovo i bezobzirno kao sa stokom. Spočitavaju mu Sibiriju, u koju je eto prispio, a koja mu vraća zajam za tolike plemenite, koje je njegova kuća amo poslala ponajviše zato, jer su u caru gledali smrtna čovjeka, koji je i na priestolju dužan, da svojim podanicima zaštiti bar temeljna ljudska i građanska prava.

Međutim se Lenjin vraća u Rusiju preko Švicarske. Odmah izdaje dnevni red svojim pristašama, da se rat Rusije s neprijateljskim inozemstvom pretvori u domaći građanski rat radnika i seljaka proti gospodi. Lenjin odbija Kerenskijevu parlamentarnu republiku i građansku demokraciju. K Lenjinu pristupa u zajedničku vojničku suradnju židov Trocki.

Privremena Kerenskijeva vlada nemoćna je proti radikalnoj boljševičkoj opoziciji, koja traži bezuslovno sve za sebe. Lenjin sticajem prilika postaje gospodarem prilika. Sliepo ga u svemu sliedi gomila, koja od njega fanatičnom vjerom očekuje raj zemaljski. Lenjinov je opasni ekrazit, koji sve naokolo spaljuje, njegova krilatica: mora se oboriti nesposobna provizorna vlada, seljacima dati u vlastničtvo svu zemlju i zaključiti rat na granici!... Provizorna vlada sa svojom »kerenštinom« nije imala ni spretnosti ni odvažnosti, da odmah zaključi mir i preko konstituante proglasi republiku i tako preteče anarhiju u zemlji. Neprestana viećanja i suvišne sitničave trzavice! Baš po onoj latinskoj: »Roma deliberante Saguntum periit«... Tečaj je Lenjinovih političkih deviza skakao u vis, premda je Kerenski još uviek uza se imao brojčanu većinu. Rusiju je u ovom sudbonosnom času upropastila liberalna »kerenština«, ona, koja je kolebala na sve strane ne znajući zapravo, što hoće i kamo će.

U listopadu 1917. dok je svrgnuti car kušao sve gorke plodove mrzle Sibirije i robijaštva u Tobolsku, istom sada sluteći ono najgore, što će skoro slieditи, petrogradska vojarna uzkraćuje posluh vladi, da pođe na ratište. Revolucionarne Trockijeve čete marširaju iz svojih skrovitih jedinica ratnom spremom u borbu

zajedno s pobunjenim mornarima iz Kronštadta. Dne 7. studenoga 1917. pada u ruke boljševika carska Zimska palača. Sovjeti zauzimlju filmskom brzinom sve javne zgrade u glavnom gradu. Kerenski je sretan, da može na vrieme odmagliti i spasiti biegom svoju rusu glavu.

Na carskoj pozornici pada konačno zastor.

Time započinje u Rusiji absolutizam Lenjinove boljševičke diktature i strahovlade pod imenom saveza socialističkih Sovjeta. Nema više mjesta ni patriotskom čarobnom imenu matuške Rusije. Ona je još samo neki magloviti geografski pojam, koji s crvenom internacionalom nema nikakva odnošaja.

Po nalogu svemogućeg crvenog cara Lenjina vode »loše sluge goreg gospodara« sada buržuja Nikolu Romanovića i njegovu obitelj dne 25. travnja 1918. poštanskom kočijom iz Tobolska u grad Tjumen. Kao jagnje na zaklanje! Carska je obitelj izložena svim mogućim progonstvima i poniženjima. Komunistički se stražari među ostalim dnevno opijaju i s najpodlijim riečima i kretnjama ponizuju kukavne mlade kćeri zadnjeg Romanovića na ruskom priestolju. Ne daju im mira ni jedan trenutak. Iz Tjumena vucare ponižene robijaške Romanoviće natrag u Jekaterinburg, nazvan sada Sverdlovsk. Na podnožju su Urala. Izmučene putnike trpaju u kuću trgovca Ipatijeva. Katastrofa je blizu...

Predsjednik uralskih Sovjeta Bjeloborodov brzojavlja dne 15. srpnja 1918. predsjedniku odbora u Moskvu židovu Sverdlovu, da odredi, što se ima raditi s carskom obitelju. Sverdlov brzojavno odgovara, da se buržuj Nikola Romanović s njegovom obitelji odmah »likvidira«. U noći između 16. i 17. srpnja pristupaju k živim kosturima carske obitelji predstavnici Uralskih Sovjeta i to Židov Jurovski s članovima Medvjedovom i Bjeloborodovom i jednom postrojbom vojnika-krvnika. Carsku obitelj vucare dalje u neki zapušteni podrum. Jurovski tada odbrusi izpaćenom svrgnutom caru: »Prisiljeni smo, da vas ubijemo«. U tom času životinja Jurovski izpali hitac iz svoga samokresa ravno caru u čelo. Bivši se car stropošta mrtav na tle. Istodobno prisutni crveno-gardisti otvaraju vatru u zatiljak bivše, od užasa polumrtve carice i njezine skončane djece, koja padaju i valjaju se u lokvi vlastite krvi. Zatim njihova tjelesa polievaju sumpornom kiselinom, spaljuju i bacaju konačno u rov starog bližnjeg rudokopa.

Čitav je ovaj postupak točno provjerio sa svim detaljima malo vremena iza ovom umorstva general Kolčakov, kad je zauzeo u borbi s boljševicima grad Jekaterinburg.

Pravica je brzo povratila zajam strašnim ubojicama. Sverdlova maknuše s položaja, da živi u osamljenoj kućici pod pazkom. Malo zatim ga smaknuše u jednom hodniku GPU. — Pravi se ubojica Jurovski razbolio na živcima i postao nesnosan okolini. Pristupio k njemu navodno »liečnik«, koji naredi, da Jurovskoga strpaju u ludnicu, gdje je nestao. Bjeloborodova kasnije obtužiše radi sabotaže, odvukoše slično kao Nikolu u osamljeni podrum i grješnika usmrtiše hitcem u zatiljak. Vojkov je onaj, koji je nabavio sumpornu kiselinu za spalje-

nje carskih lješina. Vojkova kasnije ustrieli ruski bjegunac Boris Koverda na varšavskom kolodvoru hitcem iz revolvera. Račun je tako podmiren u punom suglasju s pomenutim nadpisom: »Hodie mihi, cras tibi!«...

Tako je dovršio patnički život zadnji vladar ruski iz slavne kuće Romanovića. Klonuo je u borbi s jezivim Furijama onaj, koji je morao voditi ratove proti svome boljem uvjerenju, uz pomoć svojih generala s tuđim prezimenima i osjećajima. Morao je klonuti kao svaki vojskovođa, koji mora da izvrši ratni plan, što ga je netko drugi sastavio.

Sibirija se osvetila...

Netom je u nastupu »kerenštine« nestalo ruskog cara, bilo je mnogo razboritih ruskih patriota, koji su poželjeli cara kao jedino žarište, koje je i u zadnje doba makar traljavo povezalo međusobno vladara s podanicima, velikaša s kmetom, vojnika s običnim građaninom u interesu ruskog života. Ti su ljudi ipak zamišljali neko drugo izdanje ruskog carizma. Taj novi car imao bi biti mlađih godina, s većim prestižom, komu se svi sliepo pokoravaju, car po milosti narodnoj, komu Nikolina katastrofa ima poslužiti kao pouka za budućnost. Takav su carizam zamišljali neki »bieli generali«, kao Wrangel i Kolčak i mnogi drugi ugledni ruski emigranti, koji još »čekaju«... Ali to su uz boljševički kruti politički sustav ostali puki sirenski glasovi.

Tako je s Romanovićima pala zadnja najsnažnija kula cezarizma u Europi. To je družtvo, koje je imalo svoje proljeće, jesen i razpadljivu starost. Cezarizam je družtvo vladano od razreda, koji ne predstavljaju proizvodni rad, nego uživaju sjetilne slasti, uz njih i umne kao i umjetničke užitke, a da se ne podvrgavaju fizičkim naporima proizvodnje dobara. U Rusiji su ti razredi bili povezani uz carsko priestolje. Stavljali su u kretnju pomoću režima, vojske i poreza onaj kolosalan stroj radničtva i seljačtva, koji se je oborio na priestolje i na njegovim ruševinama uveo vladu čisto mehaničkog rada, koji poriče sve važnije duhovne vrjednote. Budući da taj komunistički novi družtveni sustav poriče glavni dio u čovjeku, uz metafiziku sve njegove duhovne interese, sve što se odnosi na dušu, poništeno je time ravnovjesje između duha i tvari, pa je družtveni poredak osuđen na propast. Reakcija je dakle neizbježiva. Ona će neminovno donieti pobjedu boljeg i višeg plemenitijeg diela u čovjeku nad materijom i mehanikom.

Poznato je, da je Rusija postala doduše kršćanskom po sv. Vladimiru i europska po Petru Velikom. Ali po svome sadržajnom etičkom značaju rusko je družtvo ostalo sve do Staljina iztočnim tipom čovječanstva sa svim njegovim semitskim nezdravim sokovima. Jedan od tih nezdravih i otrovnih sokova jest cezaropapizam, koji je po Romanovićima (Petru Velikomu) importiran preko Bizanta iz semitske Azije. Taj je cezaropapizam onemogućio duhovnu reformatorsku misiju kršćanstva u Rusiji: religija je puki formalizam, a pravoslavna ruska crkva postaje poniznim žandarom ruskoga dvora, kako je to opazio najveći ruski filozof Vladimir Solovjev u svome djelu »Idée russe«.

Cezaropapizam je pokopan u Rusiji zajedno s njegovim roditeljem — s dinastijom Romanovića. Kad se jednom i u Rusiji uvede opet u boljem izdanju stari kršćanski poredak, bit će moguće kršćanskom geniju, da nastavi svoje duhovno poslanje u Rusiji u punoj neodvisnosti od političkih lanaca, kojim je bio okovan u eri carskog absolutizma.

Hladna Sibirija je kao sistem kažnjavanja za nasilja i druge socialne griehe vršila do Romanovića posao okajanja i čišćenja ljudske oholosti. Oni će i kasnije vršiti istu funkciju sve dotle, dok ruski sviet ne otvori oči i ne spozna, da se ljudi ipak jednom moraju u interesu zajedničke sreće vratiti sa stranputice na pravi put.

NEDJELJKO SUBOTIĆ

DVIE PJESME

O TRAVO!

O travo, što se povijaš pod dahom
lagana vjetra i šušteći glasaš,
bujna, zelena ti si sagu slična,
samo što se zibaš, njišeš i talasaš.

Kako je sladko ležeći na tebi
gledat oblačke, što ih vjetar veze
na plavu nebu, dok na rubu sela
stražare dvie usamljene breze.

MART

Za deblo veza konja zapjenjena,
a onda dođe snažan sred čistine
i ogleda se; kroz nagib doline
kidao se potok toka uzporena.

Njega bdenjem težko izmorena
osvježi ovo jutro, što s visine
treptaše nad svim, prepuno jedrine
i što ga srete strašću izmučena.

Duboku šumu prošao je cielu,
ne znajuć, gdje je sanen ostavio
Veneru bujnu s ružama na tielu.

Livadom se boja stotinu prelieva,
a on se golem ko kip postavio.
O štit i kacigu sunce mu odsieva.

OLINKO DELORKO

DJEVOJČICA S LJILJANOM

I

Svakog podneva je djevojčica s ljiljanima pohodila crkvu. Svakog podneva je dječak zvonio Pozdravljenje u starom zvoniku. Zvonik ne bijaše dio crkve, nego njezin dobar susjed, čiji su zvuci kroz grane jednoga gorostasnog, muževnog hrasta milovali oči crkve i njezino tjeme, puno bora od mnogih nevremena i oluja. Za uzdarje je crkva slala zvoniku košare svietla i pomladivala cviećem svoje svjetlosti vjernog druga.

Kroz pukotine vrata, iztrošenih kao odjeća fratra molitelja, izgledao je dječak djevojčicu s ljiljanima i kad bi je ugledao, tada bi Andeoski pozdrav staroga tornja bio za jednu Zdravomariju kraći. A dječak bi pohrlio, prije nego bi se smirio najmarljiviji, najuztrajniji prst zvonika i kleknuo do nje. Uzeo bi njene ljiljane i metnuo ih u najljepšu posudu i orosio ih svetom vodom, pa su, njemu se činilo a i djevojčici, jače mirisali i jače se bieljeli. Svakog podneva je djevojčica nosila u crkvu ljiljane, polako kao što lahor nosi miris cvieta. A izlazila bi praznih ruku i hitro, hitro se izgubila kao što cviet poleti pod kažipstom vjetra u nepoznatu daljinu. Dječak nije smio za njom, jer kud bi djevojka odlazila njegova je mati prostirala rublje, ili je otac nadgledao voćke, cjelivao ih milovanjem grubih ruku i šaptao im nešto, od čega su se grane njihale i drhtale. Od milja, čega li? I tako je dječak živio u jednom »vječnom sutra«, koje se zvalo: djevojčica, podne i ljinjani.

On nije znao što se to zbiva u njegovoj nutrini (bilo mu je četrnaest godina), ali osjećao je kako mu kroz dušu prolazi neka svjetlost, kad vidi njene oči, modre ko različak, obasjane podnevnim suncem. Ime joj nije znao, niti išta o njoj, jer je djevojčica dolazila iz velikog grada u sanjarsko predgrađe, gdje je on čitav dan provodio u školi i u voćnjaku ili s djecom oko crkve.

Doduše, mogao se s njome razgovoriti u hramu, ali mu je uviek zatvarao usta prst svete bojazni: u hramu se samo smijemo razgovarati s Bogom, koji čuje naše misli. I kad god bi htio da je pita za ime, tako bi sablastno zaškripala propoviedaonica ili klupa, u kojoj je njegova baka izmolila tko zna koliko Zdravomarija, i malome bi dječaku zastao dah. On bi se samo približio ljiljanima, pobožno ih pomirisao i uzdahnuo.

II

Jednoga dana, nakon puste zime, nakon zime bezkrajnih snova i čežnja, vratilo se proljeće s petnastestom godinom na ramenu, vodeći za ruku djevojčicu s ljiljanima. Dječak više nije mogao odoljeti, dječak se osmjelio... Ona je šutjela, zacrvenjela se. Nije mu htjela reći svojega imena, koje bi svakome rekla tako lagano i ljubko, kao dobro naučenu pjesmicu.

Zašto mu djevojčica ne će da kaže svoje ime i zašto se tako crveni? O, jedanput već mora čuti njeno ime, jednom se mora ostvariti njegov dugi zimski san. I dječak je nastavljao s pitanjima i grčevito je uhvatio za ruku i zavikao tako snažno, da se preplašio svoga glasa. Djevojčica je nagnula u bieg, kao leptir od dodira prve kapi kiše. Poletio je za njom i u lietu, u kojemu se tielo pretvaralo u duh, nepažljivo odškrinuo staklena vrata. I s njih je pala velika ploha stakla i pretvorila se u sjajan, stakleni piesak.

Djevojčica više nije došla, a dječak je nakon svoje nezgode morao u sviet. Skupocjeno staklo crkvenih vrata trebalo je vratiti Bratovštini, koja je i sama bila siromašna. Ubogi otac više nije mogao ni htio školati svoga »nevaljalca«.

Sin je otišao u jedan drugi mali grad, noseći u duši crkvu u suncu i djevojčicu s ljiljanima. I pošao je da uči umjetničko staklarstvo kod nekoga slavnog majstora, želeći da jednom načini blistavi ukras, koji će resiti vrata crkve u njegovom zavičaju.

Dječak je s ljubavlju tkao u mistične boje stakla razne proljetne cvjetove, a osobito ljiljane. Cieli je svoj život proveo stvarajući ljiljane, biele, mirisave, proljetne, koji su cvali u sunčanom sjaju nad licem svetacâ i Madonâ.

Međutim je djevojka postala učiteljicom. I ona je čitav život oblikovala ljiljane, ali u dušama djece. I dogodilo se, kad su njezine kose poprimile boju sličnu ljiljanima, da se preselila u mali grad, gdje je umjetnik crkvenih prozora živio u sjaju tišine i molitve. I dogodilo se, da je umjetnik zalazio u dom siedih učiteljica, da ukrasi jedan prozor nad kipom Kraljice proljeća. U crkvi je često viđao pobožnu staricu u dubokoj molitvi. Koliko je čiste ljepote bilo u njenim modrim zjenama! Skoro se htio približiti i doznati njenu sudbinu i njeno ime. Ali čemu? Postoji jedan Umjetnik, najpoznatiji na svietu, od kojega sve liepe duše imaju svoju boju i svoj sjaj.

I tako su se opet srele dvie duše u crkvi, u svibnju, u proljeću, u cvieću nedužnosti i svete ljubavi. Pogledale su se, pomolile se jedna za drugu i razišle. Da su se jednom upoznali, da je on davno saznao za njeno ime, sviet ne bi imao toliko ljiljana: njegovih i njezinih.

JERONIM KORNER

IZ GALERIJE SUVREMEHIH HRVATSKIH LIKOVNIH UMJETNIKA

JOZA TURKALJ

(1890. — 1943.)

Življi razvoj suvremenog kiparstva Hrvata započeo je u stvari s pojavom velike umjetničke ličnosti Ivana Meštrovića, koji je početkom dvadesetog stoljeća već svojim prvim skulptorskim ostvarenjima izazvao pažnju i divljenje europske kritike, a likovnom životu svoje domovine dao snažne i svestrane poticaje. Osnutkom i javnim djelovanjem družtva »Medulić« god. 1908. javlja se zamah i previranje. Čim je razdoblje Rendićeva realizma bilo na izmaku, a usporedno s traženjem novih puteva u književnosti, očitovale se promjene u likovnoj umjetnosti i djelomična preorientacija u slikarstvu i kiparstvu.

Ukrštavanjem utjecaja germanske i romanske uljudbene sfere i težnja za nacionalnim stilom i tematikom daje osnovni biljeg znatnom dielu likovnog stvaranja u osvitku drugog desetljeća.

Svjetski rat, njegovi krvavi zapletaji i dalekosežne posljedice onemogućiše bez sumnje prirodni tok zbivanja u razvoju naše započete izgradnje plastične i pikturalne dikcije. Evolucija, ukoliko i nije zastala, bila je drugačije usmjerena. I sâm predvodnik i eksponent pokreta, Ivan Meštrović, prihvaća doskora druge elemente izražaja, traži drugu tematiku i druge zadaće. Ono, što je trebalo da bude samo narodno, proširuje se u svojoj sadržini i produbljuje u smislu, pa dobija izgled općeljudskog. Poslije epske patetike i bojovnog gesta legendarnih junaka, javlja se u Meštrovićevom djelu tragična maska Krista.

U dvadeset poratnih godina uzpinjala se hrvatska skulptura neslućenom brzinom i dala plodove, koji znače jedan veliki posljedak. Vrieme i događaji u neprestanom gibanju i mienama donielo je nove ideje, nove umjetničke nazore i novu problematiku. Spoznalo se, da je stil bitniji od sujeta, da »narodno« nije samo na površini djela, već u najdubljoj srži stvaralačtva.

Mjesto mitologije kao fabule, individualni doživljaj svieta, kozmosa ili rođene grude. Srh jeze od zanosa ili strave, od veličanstva života, koji mora biti pretvoren u oblik, u višu umjetničku zazbiljnost materije, — u djelo. Val takvog htienja ponio je snažnim zamahom kipare, koji su u vrtlogu zbivanja i sanjanja

tražili svoje vjerovanje u skupu pojava, što sačinjavaju suvremeno hrvatsko kiparstvo, postoji jedan srednji naraštaj stvaralaca, koji, kao zajedničku karakterističnu oznaku, ima: vraćanje statičkom miru i dikciji jednostavne plohe.

Ne radi se tu o nekoj »školi« unutar ili izvan glavnih skupina lkovnih radnika ni o nivelaciji osobnosti. Rođeni oko god. 1890., nisu, dakako, ti kipari baš jednakih sposobnosti i temperamenta, niti su njihovi radovi isti po sadržaju, stilu ili umjetničkoj kakvoći. No postoji neka podudarnost u odnosu prema velikoj formi i trpkim akcentima izražajnosti Ivana Meštrovića, kao i prema njegovoj tematici prvog razdoblja.

Kako je kreativna snaga ovog čudesnog graditelja, koji kubnim masama nameće ritam doživljaja svoje vihorne duše, tako nadmoćna, očekivalo bi se od manjih nadarenosti povođenje za njegovom ideologijom, za formalnom estetikom ili efektima preradbe i spiritualiziranja materije. Treba znati, da je između Meštrovića i tih kipara razlika u dobi, relativno, neznatna i da se oblikovanje njihove nutrinje odigralo u još »medulićevskoj« atmosferi, kad je nacionalistički program u umjetnosti, pomaknut u prvi plan, živo zaokupio duhove.

No dok se u skulpturi Tome Rosandića (* 1878), a donekle i Petra Pallavicinija (* 1887.) elementi izrazito Meštrovićeva stila različito izpripliću i vezuju u drugačije obojene izražajne vrjednote, u radovima Roberta Jeana Ivanovića, Hinka Juna (* 1891.), Dujma Penića (* 1890.) i Joze Turkalja (* 1890.) tih elemenata nema. To nisu jedini primjeri, koji bi se mogli navesti u vezi s naraštajem od god. 1890., ali su najkarakterističniji.

Ova je činjenica svakako zanimljiva, iako sama po sebi još ne isključuje mogućnost, da se ti isti kipari u času potrebe koriste golemim izkustvom, koje, sažeto u djelu tog velikana plastike, predstavlja uz ostvarenje emocija, pravu riznicu oblika.

Dalji razvoj kiparstva pokazuje, kako još mlađi naraštaji od ovih u svom radu nastavljaju više na Meštrovićeve posljedke u smislu »čistog kiparstva«, nego na njegova djela s tezom ili s egzotičnim skulpturalnim reminiscencijama.

Jedino je Marin Studin (* 1895.) s ponešto novom osjećajnošću i strastvenim temperamentom, varirao jedan dio Meštrovićevog tematskog repertoira, izražavajući se sličnom simbolikom i ekspresionističkom frazom.

★

Izišavši još pred Svjetski rat iz zagrebačke Umjetničke škole, Joza Turkalj nastavlja studij kiparstva u Beču, gdje je pod vodstvom profesora Bitterlicha svršio naročitu majstorsku školu. Od god. 1916. izlagao je na svim izložbama »Proljetnog salona«, a nakon prestanka djelovanja tog udruženja, sudjeluje na raznim skupnim priredbama u domovini i u inozemstvu. Samostalnu izložbu nije nikad priredio.

Krivulja njegova umjetničkog razvoja ne pokazuje skoro nikakvih znakova potresa. Bez uztalasanosti i kolebljivosti, ona je u svom postepenom uzponu jednolična i mirna. Turkalj se nije upuštao u neobična eksperimentiranja, a niti se povodio za bizarnošću ultramodernističkih pokreta, već svoje likovne doživljaje nastoji pretvoriti neposredno u prostorni oblik.

U njegovom životnom djelu, koje obsegom nije veliko, jedva se i može naći stilske disparatnosti ili izrazitih obrata u shvaćanju. Iako su ti likovi nastali spajanjem nekoliko komponenata, oni su rođeni iz jedne težnje: izraziti se pojednostavljenom skulpturalnom dikcijom.

U svojim temeljnim koncepcijama likovi su zamišljeni na osnovi prirodne iluzije, no modelacija je usmjerena prema sažimanju i sintetiziranju forme. I to je od odlučne važnosti, jer ima za posljedicu traženje širokih ploha i zatvorenost planova. Trajanje i statuarni mir nisu narušeni uzbunama. Pokreti, ukoliko ih ima, suzdržani su, a igra ruku dana je često vrlo diskretnom stilizacijom. Postoji iz zadnjih godina jedan njegov »Ranjenik« u dinamici pada. Temu, koju je Vanja Radauš tako dramatski postavio, tumači Turkalj komornom sabranošću.

U dojmu cjeline njegovih ženskih likova, u oblim prevojima zglobova i sočnim puninama, koje su zadahnute toplom čulnošću, nazire se, čas jači, čas slabiji utjecaj Maillolove plastike i to više na štetu nego u korist Turkaljevog oblikovnog govora. Turkalj naime naginje širokoj interpretaciji, ali maloj formi, koja se ne može monumentalizirati ni uvećavanjem razmjera ni nasilnim naglašavanjem tektonskog. Koliko se tim postupkom dobije na masi toliko se gubi na vrjednotama.

I Turkalj je vjerojatno slutio, da je takva metoda uveličavanja pogubna, pa nije često prelazio granice svoje sposobnosti i bitnih osobina sfila.

Tamo, gdje je do kraja slušao nutarnji glas nadahnuća znao je solidnom tehnikom i liepom vještinom preobraziti mrtvo tvorivo u živi umjetnički organizam. Bronca je možda najviše pogodovala njegovom načinu izražavanja, u njoj je zadržao osjećaj razdraganosti i ushićenja nad ljepotom ljudskog tiela, u času, kad se ono nesviestno odielilo od prirode i postalo sviet za sebe.

Njegova nadarenost došla je do izražaja osobito u nekim, ranije nastalim radovima, kad je, kao glavnu zadaću, rješavao čisto skulptorske probleme, izbjegavajući dekorativne primjese, koje su s vremenom sve više ulazile u koncepciju. Pojedini ženski aktovi, meki i zaobljeni, a ipak jedri, svjedoče o postojanju sposobnosti da stavi u prostor lik, koji je sa svih strana uvjerljiv u cjelini i zatvoren u odnosima volumena, planova i obrisa. Uz ovo se mogu spomenuti njegove nježne glave djevojčica. U njima je pokazao kako osjećajnu sadržinu likovnog doživljaja zna konkretizirati najjednostavnijim sredstvima.

Znatan dio cjelokupnog stvaranja Joze Turkalja pripada dekorativnom genreu, i to svim vrstama i podvrstama od primjenjene plastike u graditeljstvu do polihromirane keramike. U tom stvaranju izživilo se vjerojatno najviše nje-

gove energije. I ovdje je glavna tematika ženski akt. Uz neke nove elemente izraza, bitne oznake njegovog stila transponirane su na područje ukrasnog, što cjelinama daje drugačiji izgled. Postava je obično frontalna, lik treba promatrati s jedne točke gledišta kao reliefnu koncepciju. Dobar ukus i pravi smisao za mjeru dobro popunjuju njegovu invenciju. Artikulacija masa nije više realistička, stilizacija i ritam oblina iztiču svrhu figure.

U razvoju hrvatskog kiparstva Joza Turkalj nije kao kreator igrao neku značajnu ulogu, ali je ostavio nekoliko liepih ostvarenja, koja će ostati dokazi njegove težnje i nastojanja i u poviesti jednog razdoblja imati svoje zasluženo mjesto.

VLADISLAV KUŠAN

USPOMENE NA MILUTINA NEHAJEVA

Radio sam već oko pola godine u kr. zem. agrikulturno-kemijskom zavodu u Križevcima kada je stigla viest, da je u istom zavodu postavljen asistentom Dr. Milutin Cihlar. Bilo je to u veljači ili ožujku 1909. godine. Cihlar je bio već poznat kao publicista, novelista, kritik, kao suradnik »Vienca«, »Nade«, »Lovora«, »Života«, a i drugih časopisa i neko vrieme urednik »Obzora«, »Lovora«, a neposredno prije dolazka u Križevac bio je urednik »Balkana« u Trstu.

Bilo je godine 1909. u ranom proljeću, kada je jednog prije podneva ušao u moju radnu sobu, nakon uobičajenog kucanja na vratima, mlad čovjek (od 29 godina), srednjeg, gotovo nizkog stasa u crnoj dugačkoj i nešto preširokoj kabanici. Lice mu je bilo bliedo, puno, zaokruženo, obrijano, pravilnih i prijatnih crta. Velike zelenkasto sive oči su bistro promatrale sviet. Čelo je bilo široko i razvijeno, a tamne kose su bile na stranu počešljane. Hodao je malim, dosta brzim koracima. Bio je to Dr. Milutin Cihlar. Meni se svidio na prvi pogled. Nije mnogo govorio. Propitao se o vrsti rada u zavodu, pa onda o životu u Križevcima, o nastanbi i slično. Bio je obučen u tamno sivom salonskom odielu s kaputom dugačkim do ispod koljena. Danas se oblače u takovo odielo samo svećenici, dok je u ono vrieme takovo odielo služilo za svečane zgode, posjete, za plesove, a nekoja gospoda su stalno nosila takovo odielo — među takove je spadao i Cihlar.

Uveo sam ga u dom obitelji Šug, gdje je dobio nastanbu i prehranu za odštetu od nekih trideset ili trideset i pet forinti mjesečno. Asistentska plaća je iznosila pedeset i šest forinti.

Kod Šugovih sam se i ja hranio — dobro su nas hranili. Prava kafa sa škorupom i izvrstnim pecivom ili još boljim mliečnim i zaslađenim kruhom. Objed se sastojao od tri tečno priređena jela, a večera od dva jela. Na stolu je bilo uviek i dobrog vina, pretežno graševine iz Šugovih vinograda. Cihlar je vino vrlo umjereno pio, premda ga je veoma hvalio. U ono se vrieme u Križevcima vrlo dobro živjelo, pa je Cihlar bio upravo oduševljen, počeo je tako hvaliti kuhinju gospođe Šug, da smo se ozbiljno pobojali za kvalitetu i kvantitetu naše hrane. Gospođa Šug je bila rođena Češkinja iz Praga, vrlo prijazna i inteligentna stara gospođa, marljiva i dobra domaćica, koja nije mogla živjeti bez posla, a to je jedan od razloga, da je držala na prehrani i stanu nekoliko ljudi. Bili su to činovnici i đaci. Gospođa je vodila cielo gospodarstvo, jer je njezin muž, stari gospodin, bivši ravnatelj ratarnice, Žiga pl. Šug, bio bolježljiv čovjek. Pripoviedao nam je, da su njegovi bubrezi u mlađim godinama bili trajno preobterećeni filtracijom vina križevačkih gorica. Tako je on, nama kemičarima, stručno prikazao uzrok svoje bolesti. Sada je pio Apatovačku vodu s malinovim sokom, kojega je gospođa Šug svake godine priredila u velikim količinama.

Kuća Šug je bila roditeljski dom bivše naše primadone zagrebačke opere Milene Šug-Štefanac.

Sobica, u kojoj je stanovao Cihlar, bila je malena i bez udobnosti, bila je i dosta tamna s izgledom na vrt. Na prozoru su bile rešetke. U toj sobici je Cihlar samo noćio, a i poslije objeda je spavao, — on je uobće rado spavao. Kroz dan se je zadržavao u agro-kemijskom zavodu. Bio je to mali, ali za ono vrieme liepo uređen zavod, koji se nalazio u dvorištnoj zgradi u glavnoj ulici Križevaca, u blizini rimokatoličke župne crkve, ali na protivnoj strani. Bio je smješten u trim sobama. Dvije su sobe bile kemijske radionice, a treća je bila uredovnica sa stručnom kemijskom knjižnicom, zalihom kemikalija i aparaturom. Sobe su bile prostrane, svietle, s velikim prozorima. Imali smo svoj kućni vodovod, malu gasolin-plinaru, pa smo upotrebljavali gasolin kao ogrievno sredstvo za pokuse, a i za razsvjetu pomoću Auerovih žarulja. Agro-kemijski zavod je uredio Dr. Milan Metelka, koji je kasnije bio imenovan profesorom kemije na bivšoj šumarskoj akademiji u Zagrebu. Opisane tri sobe su bile u vezi sa zavodom za eksperimentalnu kemiju, mineralogiju i botaniku. Taj zavod je bio smješten u dvjema sobama, a bila je tu i mala predavaonica. Iz Cihlarove se sobe preko dviju stuba dolazilo u taj zavod, u kojem je bio predstojnik profesor Milutin Urbani, u ono vrieme još mladi, vrlo veseli gospodin, koji je uviek znao pripoviedati različite anegdote. Dakle dva Milutina su bili prvi susjedi. Dobro su se slagali.

U tom našem zavodu je Cihlar bio vrlo zadovoljan. Predstojnik zavoda je bio ing. Kuria, a Cihlar i ja smo bili asistenti. Nas dvojica smo bili zaposleni samo s kemijsko-analitičkim poslovima i kemijskim naučnim izpitivanjima, a nismo imali veze s đacima višeg gospodarskog učilišta. Cihlar je kod svojeg nastupa izjavio, da je mnogo kemije zaboravio, a zaboravio je dapače i vagati na analitičkoj vagi. Brzo se opet uveo u taj posao, a počeo je i sistematski učiti kemiju po Hollemnovom učbeniku, dapače je o onom što je pročitao činio i bilježke. U agrikulturno-kemijskom radu smo se u glavnom služili poznatim Königovim priručnikom. Tu knjigu je Cihlar zvao svetim pismom agro-kemičara.

Iztraživali smo u glavnom umjetna gnojiva (superfosfat, Thomasovu trosku, čilsku salitru, amonijeve i kalijeve soli), zatim vina (specif. težinu, ekstrakt, alkohol, sveukupnu i hlapivu kiselinu, glicerin, mineralne sastojine, nitrate...), iztraživali smo hranivu vriednost mlieka. siena, žitarica, blitve i dr., a liečnici bi gdjekada poslali urin, u kojem je trebalo odrediti količinu sladora i bjelančevine, bilo je uz to i drugih prigodnih poslova. Cihlar se prihvatio posla ozbiljno, marljivo i s interesom, gdjekada je ostajao i preko uredovnog vremena u laboratoriju, osobito za ružnih, zimskih dana, jer smo u zavodu imali ugrijane sobe i dobru razsvjetu. Gdjekada smo izlazili u službene komisije, osobito u jesen, kada smo u okolišnim i zagorskim vinogorjima za vrieme berbe oduzimali širu ili grožđe za provođenje vinske statistike. Cihlar je osobito rado polazio u takove berbe, bilo je tamo veselo, a tom prilikom je Cihlar sticao nova poznanstva u krugu imućnih vinogradara, koji su ga često i dobro ugostili. Bili su to vlaste-

lini, župnici, apotekari, učitelji, općinski bilježnici, a i seljaci. Šira je u zavodu provrela do vina, koje smo kemijski iztražili. Posljedak jednog takvog iztraživanja je Cihlar sa mnom objavio pod naslovom: »Einige Kroatische Weine des Jahrganges 1909.« u Zeitschrift für das landwirtschaftliche Versuchswesen in Österreich XIV, 1911.

Prvih se nekoliko mjeseci, nakon svojeg dolazka u Križevce, Cihlar najviše družio sa mnom, pošto smo zajedno radili, a i hranili smo se zajedno. U podne, a i naveče smo išli iz zavoda pločnikom, a mimo križevačkih kanoničkih kurija, te pokraj grko-katoličke katedrale i biskupskog dvora. To je sve bilo ograđeno željeznom ogradom u malom parku, slično, kako je ograđena glavna sveučilištna zgrada u Zagrebu. Stigli smo za nekoliko minuta do Šugovih, ali smo gdjekada pred katedralom šetali do večere. Ujutro iza kave bi išli obratnim smjerom. Za liepih ljetnih dana bi poslije »laboratorija« prošetali do željezničke stanice ili na protivnu stranu sve do križevačkog groblja. Zalazili bi i u liepu križevačku okolicu. Tu bi gdjekada sastali gradskog fizika Dr. Gudruma-Oriovčanina. Bio je to krupan čovjek, prosiede brade s cvikerom na nosu obično je nosio na glavi cilindar, a u ruci veliki crveni, seljački kišobran, koji mu je služio i kao suncobran. Gundrum bi nam prilikom takove šetnje održao prigodno higijensko predavanje, savjetovao nam, da ne pijemo alkoholna pića, da ne pušimo, da ne jedemo mesa i slično.

Cihlar se nije sprijateljio s Gundrumom, dapače ga je izbjegavao.

Gdjekada bi Cihlar i ja otišli poslije laboratorija u Šugov vrt, gdje bi igrali šah. Cihlar se znao uzrujati, kad bi izgubio igru. Preko nedjelje je obično odlazio u Zagreb. Iz Zagreba bi znao donieti novine, ilustracije, knjige. Prigodom nekog svečanog dana je donio iz Zagreba veliku tortu iz slastičarne Koudelka, pa nas je pogostio. Drugom jednom prilikom je donio sadrenu bistu, djelo Valdeca »Cave criticum«, koja je prikazivala Lunačeka sa zataknutim pisaćim guščim perom iza uha. Ta bista je odsada resila Cihlarovu sobicu. Iz te sobice su se gdjekada širili u križevačku tihu noć zvukovi violine. Cihlar je bio muzikalan i volio je muziku. Jednom zgodom mi je rekao, da bi njega zadovoljio i takav život, koji bi izpunio muzikom, studijem filozofije i igrom šaha... To je bilo njegovo časovito razpoloženje. Cihlar je volio pripoviedati o beletristici, o kulturnim i o socijalnim pitanjima. O politici nismo gotovo nikada razgovarali. Sjećam se, da sam jednom prilikom navratio razgovor na tadanje političke prilike. U onim danima je banovao Dr. Tomašić, kojega je Cihlar smatrao sposobnim političarom, te vrlo naobraženim i inteligentnim čovjekom, sa zadovoljstvom je opisivao originalnost i tvrdoglavost Tomašićevu.

O jednom iztaknutom javnom hrvatskom političaru i opozicionalcu, u kojeg je naša javnost polagala velike nade, izrazio se Cihlar, da od njega ne možemo očekivati ništa veliko ili osobito, pošto taj gospodin treba za svoju toiletu dnevno oko tri sata. Kasnije je taj gospodin ipak postao jedan od vodećih hrvatskih političara.

Kad je Cihlar stekao veći krug poznanstva bivale su naše šetnje rjeđe. Počeo je zalaziti u gostionice, gdje se sastajao s križevačkim građanima, pretežno s križevačkom inteligencijom uz čašu pive ili vina. Događalo se, da bi izpio i preveliku količinu alkoholnih pića. U takvom slučaju je izgubio dar normalnog prosuđivanja, ali je zadržao svoju aktivnost. Pod uplivom alkoholne omame znao je biti pustopašno veseo. Držao je svojem družtvu predavanja, koja ne bi podniela kritiku. Dogodilo se, da bi prišao ciganima-muzikantima, uzeo im violinu, pa bi s ciganima svirao, dirigirao im i davao im upute, a grdio bi ih kad ga ne bi slušali. Kad se previše predao ovakovom družtvenom životu ja bih ga korio, premda sam bio mlađi od njega. Nije mi zamjerao, dapače me zamolio, da pripazim na njega i ovlastio me, da smijem u takvim prilikama upotriebiti i drastična sredstva. To je bila težka zadaća, a ja obično nisam bio u takvim zgodama u njegovoj blizini. Znalo se dogoditi, da bi ga u kasne sate njegovo družtvo napustilo, otišli bi kući spavati, ali Cihlar bi potražio drugo družtvo.

Ovi ljudi su rado primili gospodina doktora u svoje družtvo, dapače bi mu nazdravljali, slavili bi ga, a on bi pod uplivom alkoholnog otrovanja svašta govorio na radost i veselje pijanih malograđana.

Događalo se također, da bi u takvom stanju pao i u melankolično očajanje. Jednog se jutra, iza ovako provedene noći, proširio glas, da se doktor otrovao. Progutao je te noći , očito zabunom, neki prašak, koji je izvadio iz džepa, ali je liečnik odmah izprao želudac, pa je i taj događaj preživio bez ozbiljnih posljedica.

Iza te zgode nije htio razgovarati. Znao se povući i izbjegavati družtvo. Znao se zavjetovati, da ne će petnaest dana ili mjesec dana ni okusiti vina. U takvom pokajničkom periodu svojeg života bismo Cihlar i ja ponovno nastavili svoje šetnje i razgovore. Cihlar bi sada ponovno poslije večere odilazio u svoju sobicu, pa bi guslao ili bi čitao. U ono je vrieme čitao: Poviest novije ruske književnosti od Skabiševskoga (Matica Hrvatska), onda bi čitao poviest filozofije od Schweglera u Reclamovoj biblioteci, zatim Conradovu nacionalnu ekonomiju, a neko je vrieme s velikim zanimanjem čitao Strindbergova djela u njemačkom prievodu. Na jednom mjestu se Strindberg podrugljivo oborio na kemiju, a Cihlar je s velikim užitkom citirao Strindbergove prividno oštroumne dokaze, što je očito odgovaralo samo časovitom takvom Cihlarovom razpoloženju.

Cihlar je osobito volio Dostojevskog, Tolstoja i Turgenjeva.

Prilikom Tolstojeve smrti 1910. godine održao je Križevčanima predavanje o Tolstojevu životu i o njegovim djelima. Prikazao je njegovo značenje u svečovječjoj kulturi. Predavao je bez bilježaka, slobodno, na ugodan i publicistički način. Prikazao ga je apostolom istinskog kršćanstva.

Od naših pjesnika je osobito volio u ono doba Domjanića, koji je baš izdao zbirku pjesama pod naslovom »Pjesme«, pa mi je i na glas sa zanosom čitao nekoje od tih pjesama.

Jednog liepog ljetnog predvečerja smo otišli ranije do Šugovih u namjeri, da će Cihlar zamoliti Milenu, da nam nešto pjeva; ona se baš vratila kući na

ferije iz Darmstadta, gdje je bila angažirana kao primadona u svojstvu Wagnerijanke. Milenu nismo našli kod kuće. Ipak smo ušli u sobu, u kojoj je bio glasovir. Cihlar je sjeo za glasovir. Oba sjavale su ga posljednje sunčane zrake, a ja sam ga promatrao i pričinilo mi se kao da u licu malo sliči Ludwigu van Beethovenu (osobito u partiji oko ustiju), ali nije imao Beethovenovu kosu. Cihlar je bio te večeri vrlo raznježen, ispod njegovih prstiju su se naskoro razvili zvukovi Dvoržakovih slavenskih plesova. Zatim se uozbiljio i sliedile su nekoje partije iz Verdijeve muzike, iz »Otela«. Zvukove glasovira bi iznenada popratio u nekoj ekstazi uzklikom: »Desdemona, ah, mrtva, mrtva! O Desdemona!«

Taj intimni improvizirani koncerat je završio s Leoncavallom: »Ridi Pagliaccio, sul tuo amore infranto! Ridi del duol che t'avvelena il cor!«

Te stihove je uz glasovirsku pratnju odpjevao u nekoj ekstazi svojim malo hrapavim glasom. Završio je uzklikom: »La commedia è finita!«...

Ja sam bio publika, slušao sam harmonične zvukove i promatrao sam Cihlarovo muzikalno uzbuđenje i igru boja sunčane svjetlosti na njegovom bliedom licu. Svršetak svake arije bih ja popratio pljeskom, a Cihlar bi gracioznim glumačkim poklonom zahvalio na odobravanju. Bilo je to krasno predvečerje u seoskoj tišini, a kad smo izašli pred kuću zazvonio je anđeoski pozdrav s tornja župne rimokatoličke crkve. Cihlar je skinuo šešir, prekrstio se, a kada je zvono zamuknulo ponovno se prekrstio i onda pokrio glavu šeširom. I u podne se Cihlar na ulici, na glas zvona, predao ovakovoj vidljivoj pobožnosti. O svojim religioznim osjećajima nije htio samnom razgovarati i uzrujao se, kad sam jednom zgodom posumnjao u njegovu pravu pobožnost.

Nekoliko puta je sklonuo Milenu, da nam pjeva. Pjevala je odlomke iz Walküra i još iz nekojih opera. Cihlar bi je hvalio, ali bi i prigovarao i savjetovao. Milena je bila mlada, temperamentna i obiestna, gdjekada bi hotice pogriešila, a Cihlar bi tom prilikom skočio, planuo kao dirigent po zvanju. Milenu je zabavljalo njegovo uzrujavanje, a napokon bi mu rekla: »Slušajte, ja znam i ovako pjevati...«

Cihlar je bio neko vrieme i dirigent u križevačkom pjevačkom družtvu, pa je dapače vrlo marljivo vježbao mješoviti pjevački zbor, a sa svojim zborom je i javno nastupio s osobitim i biranim razporedom.

Na šetnjama smo gdjekad razgovarali i o najrazličitijim sveljudskim pitanjima. Takvi razgovori su imali više karakter dociranja, jer Cihlar je rado poučavao. U ono su vrieme bili aktuelni Häckelovi »Welträtsel«, a također i Büchnerovo tumačenje bivstva sile i tvari (Kraft und Stoff). Cihlar je rado protuslovio i pobijao tuđe mišljenje, pa tako je svakom zgodom pobijao dapače omalovažavao i podrugivao se Häckelovom»monizmu«. Ne znam, je li to bio Cihlarov originalan sud ili je bio pod utjecajem Häckelovih mnogobrojnih protivnika, koji su se javljali već od godine 1900. Rado sam slušao takova tumačenja, pa makar sam ja bio gdjekada i drugog mišljenja, jer je svoje gledište Cihlar uviek branio inteligentno i rječito.

Slaba strana Cihlarova je bila ekonomsko sređivanje svojeg života — nikad nije imao dosta novaca. Plaću smo dobivali često u zlatnom novcu, ali Cihlar je zlato odmah promienio u papirnati novac, jer ili se bojao da izgubi zlatni komad ili se bojao da će ga izdati umjesto sitnog bakrenog novca, ali i papirnati novac je brzo nestao. Jednom prilikom sam mu rekao, da bi i on mogao urediti svoja težka novčana pitanja na razmjerno jednostavan način, kako je preporučio Carnegi. Taj savjet mu se sviđao, ali ga ipak nije upotriebio. Cihlar je vjerovao i u sretan slučaj, pa je kupovao često i srećke; tvrdio je, da i nada, u kojoj živi, vriedi onaj novac, koji je izdao za srećku.

U Križevcima je stekao prijatelja, pa se veselio kada bi ga koji prijatelj ili znanac pozvao na večeru. Rado je zalazio križevačkom uvaženom građaninu gospodinu Heršaku, gdje je imao priliku uživati pravu križevačku gostoljubivost, a vrlo se veselio kad bi bio pozvan na ribe, na večeru, koja je ujedinila dobre običaje našeg Primorca i Križevčana, a takovu večeru je znao upriličiti Primorac, tadanji kotarski sudac u Križevcima, gospodin Baćac sa svojom gospođom.

Vrlo se radovao Cihlar, kad bi ga posjetili prijatelji iz Zagreba dr. Željko Mažuranić i drugi. Tom prilikom je Cihlar nestao iz Križevaca na neka tri dana, a da nije nitko znao kamo je otišao sa svojim prijateljima. Kad se vratio bio je izmoren i slomljen.

Iza Nove Godine 1911. sam ja otišao iz Križevaca u Beč na stručnu specializaciju, pa sam se tako rastao s Cihlarom. U to vrieme je Cihlar bio član izdavalačkog odbora, koji je izdavao stručni list »Gospodarsku smotru« u ime pro-.esorskog zbora Višeg gospodarskog učilišta u Križevcima. Cihlar je bio od velike koristi izdavalačkom odboru sa svojim iskustvom na novinarskom polju.

Svršetkom godine 1911. sam se povratio u Križevce, ali sam Cihlara našao nezadovoljnog, i ako je bio već i napredovao do položaja pristava agro-kemijskog zavoda. Njegova nemirna narav nije mogla i dalje podnositi miran laboratorijski kemijski rad. Probudili su se njegovi stari instinkti, pa je početkom 1912. godine upotriebio priliku, koja mu se pružila pod vladom bana Cuvaja, da preuzme mjesto glavnog suradnika »Jutarnjeg Lista«. Tom prilikom smo se ponovno rastali. Cihlar je bio u Zagrebu opet u svojem pravom elementu — tu smo se kasnije riedko sastajali.

Sačuvao sam ugodnu uspomenu na Cihlara iz tih dana naše mladosti i moram reći da je svoj mladenački život i svoju narav prikazao u svojem romanu »Biegu« iskreno i vjerno. »Bieg« je napisao neposredno prije nego je došao u Križevce, a njegov boravak u Križevcima sam shvatio kao prevremeni bieg iz njegove životne bure.

Živio je petdeset godina, a od toga je proveo kao »izbjeglica« tri godine u Križevcima, kao kemičar i državni činovnik, napustivši samo privremeno publicistiku i beletristiku.

DRAGUTIN STROHAL

POSLJEDNJE POGLAVLJE

— Zašto još dolaziš k meni —

Ambrozije se dugo u sebi borio s tim riečima. Htio ih je prešutjeti, ali odjednom su u obamrlom šumu prešle preko njegovih izpijenih usnica. A kad ih je izustio, spustio je glavu u naslonjač i umorno gledao Ivana, prijatelja iz mladosti.

Nije u tim riečima bilo priekora, nego samo duboke sjete. To je osjetio i Ivan. No osjetio je ujedno, da je njegovo prisustvo ne samo suvišno, nego štoviše i neugodno. Jer što može on pomoći bolestnom drugu, kakvo mu olakšanje može donieti, kad govori o stvarima života, a drug je njegov posvećen smrti i u rezignaciji napušta život i prijatelje i sve, čekajući čas razstanka. Sve rieči, koje mu upućuju lažne su i neiskrene, a ako su i iskrene, one su bezsmislene za one, koji znaju, da više ne spada među žive i da je samo njihov gost, čiji odlazak svi nestrpljivo očekuju.

Možda bi bilo iskrenije, da mu stisne ruku, toplo i prijateljski, te da mu kaže samo nekoliko rieči. Da mu kaže, znam kako s tobom stoji, vidim sve. Čemu tajiti, čemu suvišne rieči. Ne ću više doći, osjećam da te moj dolazak samo još više raztužuje, ali vjeruj mi, tvoj udes me boli. Kadgod u mislima naiđeš na mene, znaj da sam ti bio iskren drug.

Može li on tako govoriti. Zar u tim riečima ne bi bilo okrutnosti. Zna li on posve sigurno, da se Ambrozije u nutrini svojoj ipak ne hrani tankim tračkom nade, koji još uviek u njemu svietli kao čarobno svietlo, oko kojeg njegov klonuo duh bezpomoćno treperi.

— Nemoj pokušati da me u tome razuvjeriš: sve je svršeno. Reci to i drugima. Prištedi im dolazak ovamo.

Pognute glave stisne mu Ivan ruku i bez rieči se udalji od prijatelja. No na vratima ga zovne Ambrozije.

— Stani, još samo nešto. Nemam mnogo kazati, a ono što hoće van, to je jedno pitanje: reci mi, zašto moram ja prvi od vas svih otići. Jesi li ikad na to mislio. Vi, ti i ostali drugovi, ne mislite na to, vi ste izpunjeni životom, a ja ovdje sjedim i čekam na smrt. Ne danas i jučer, sjedim ja ovdje već danima i danima i znam što me čeka. A ja znam i to, da vani teče život, da tamo ljudi hodaju ulicama i na poljima sunce sije i sve je tako vedro i tako nedjeljno svečano. Nisam okusio život i ne poznajem njegovih radosti. Ja sam osamljen i ostavljen. Tu sam u sobi sam samcat i gledam, kako dani odmiču i kako se konac približava. I pitam se svakog dana: zašto, zašto —

Ambrozije zastane. Izpružio je ruke na naslonjaču. Prsti su bliedi i prozirni, tek fini krivudavi traci žila presiecaju bliedo bezkrvno tkivo.

— Pogledaj, moji prsti najbolje govore. Iz njih možeš sve saznati. U njima je život prvi utihnuo. Sad ide sve dalje. Onda će uhvatiti onaj mišić u grudima,

stisnut ga okrutno i divlje, da krv šikne po svim žilama i onda će još jednom brizgati topla crvena tekućina po tom tielu i život će za trenutak dva jače početi pulsirati —

Njegovo lice se razvuče o dugi otužni smieh.

— A zatim će za nekoliko trenutaka sve biti završeno —

Dugo je šutio zatvorenih očiju. Tada prozbori opet tihim glasom.

— Htio sam drugačije govoriti. I više i ljepše sam htio govoriti. Osjećam neodoljivu potrebu da nešto kažem, što duboko u meni leži, ali moje su rieči prazne. Njihov smisao nije onaj pravi. —

To što je rekao Ivanu, htio je Ambrozije prešutjeti, kao što već mjesecima prešućuje sve svoje osjećaje, živeći izključivo u krugu svojih mračnih misli, no rieči su same potekle. Kao da se je otvorila duša i iz nje počelo nešto teći, nešto što je već dugo u njemu nakupljeno i on je pustio da teče ta njegova nutrina i ujedno osjećao, kako se nešto intimno razstaje od njega, kako odlazi nešto, što je do sada čuvao u sebi i nosio danima i danima kao tamnu bol. Nije osjećao olakšanje, nego naprotiv još veću prazninu.

Kadgod je praznina izpunila njegov preostali život, tada se javljala Angelika. Nije došla u fizičkom svojem liku, a, gdje je ona sada, gdje je Angelika, njegova nesretna ljubav. Došla je kao misao, u nimbusu jednog čudesnog snoviđenja, koji izpunjavaše njegov život u najtežim časovima. Bijaše to bieg od života, bijaše to jačenje klonulog duha, bijaše to posljednji napor da se živi, a zapravo se sanjarilo. Jedna kratka i davno minula realnost postade duga i turobna sanja, u kojoj je njegov život crpio zadnje snage. Uviek iznova on se hvatao te kratkotrajne realnosti i izgrađivao ju je u svojoj fantaziji u čarobni sviet čežnja, u kojem je svaka i najneznatnija epizoda za njega značila posebni smisao življenja.

Ambrozije je živio samo jednom. Kratko je trajao taj život. A od onda on umire. Umire tjelesno i pomalo duševno. Jer sve te sanje su samo melodična agonija, zadnji stadij napuštanja života.

U mislima vidi Ambrozije Angeliku. Njen široki bieli šešir zasjenjuje joj lice, iz kojeg blistaju duboke vlažne oči. Laka ljetna haljina leprša zrakom i meko obavija obličje tiela. Ona skače po livadici, a vjetrić joj nosi rubove haljine u vis, otvarajući sjenovite zapore, u kojima se ukazuje vidik u svježu i netaknutu žensku nagost.

Oboje hodaju preko livade i drže se za ruku. Dugo tako hodaju. Onda ona zastane.

— Mislim da smo predaleko otišli —

— Meni se čini, da smo tek započeli hodati —

— Vidiš li onu modrinu ondje —

— To je plavetnilo daljine —

— Hoćeš li sa mnom —

Zašutješe. Angelika zastane.

— To su sanje, Angelika —
— Ja živim samo u njima —

On joj držaše ruku i u tom trenutku su na sve zaboravili. Nije shvaćao zbivanje i nije vjerovao realnosti. Samo je ćutio u svojim prstima, kako se njeno podatno tielo obavija oko njega, kako se nadimlju njene grudi, kako se rađa vatra u njenoj krvi i kako se njene oči pripijaju uz njega i žare u umornoj vatri. Osluškivao je šum krvi u njenim venama i napajao se do besviesti mirisom njena tiela. Kroz sve pore tekla je mladost i buktavi život, a suze što su joj padale preko užarena lica, izvirile su iz očiju kroz koje je govorila probuđena krv u njenom tielu.

Sve to Ambrozije vidi u mislima. Već dugo on živi u uspomenama. Sve što teče pokraj njega, što se u bučnom svakodnevnom ritmu kotrlja ulicom pod njegovim prozorom, to je za njega sasvim bezznačajno, to odlazi nekamo u nepovrat.

Ambrozije živi u starim obamrlim sobama, u kojima stvari nose oznaku davnih godina, u kojima kao da još zamiru davno nestali glasovi i zadnji zvuci gitara. Tamo na tamnom stolu od orahovine stoji starinski sat u nepomućenom miru, u vitrinama je porculan i kristalno posuđe, u uglovima su vaze s umjetnim cviećem, do njih leže jastuci od crne svile s iztkanim miniaturnim slikama, na zidovima stare slike u zlatnim okvirima. Dvokrilna staklena vrata otvaraju pogled u susjednu sobu, kroz koju putuje pogled u daljnje sobe. Modri zastori drže sunce na svojim leđima i sjenama u odajama daju mir poslijepodnevna sna. U tim odajama vlada tišina, koja uspavljuje. Ta tišina traje ovdje već godinama. Kao da stoljeća ovdje žive, kao da se godine ovdje odmaraju od neprestanog toka, kao da je vrieme ovdje najednom stalo.

Redaju se misli i slike kao raztrgani čarobni papirići. Dolaze uspomene, sitne epizode, i on sluša rieči, šum glasova i živi u sanjama. Vremenski razmak je nestao, sadašnjost se povukla u prošlost.

Pred Ambrozija je izkrsla opet jedna slika. Bolna slika. Angelika je došla k njemu. Došla je sama, u jedno tiho, sunčano poslijepodne. Rekla mu je:

— Ti znaš već sve —

— Znam — rekao je on.

Šutjeli su dugo. Sve su razumjeli. I Ambrozije je sve shvatio.

— Zamjeraš li mi —

Angelika mu pogleda u oči. Mislila je, da će mu u miru i sabrano moći reći posljednji zbogom, da će odnieti mirnu sliku razstanka, da će time zaključiti posljednju stranicu dnevnika iz mladosti. No kad je vidjela njegov pogled, u kojem se odražavala neizreciva tuga, spojena s umornim žarom njegova tiela izcrpljena bolešću, tada je briznula u težak plač.

Shrvana bolom pala je u naslonjač. Ambrozije je stajao do njenih nogu i također plakao. Dugo su plakali, dugo su mislili na sebe, na svoju mladost i na svoju sudbinu. Onda se Angelika digla, popravila svoju kosu i pružila mu ruku.

jevima. Tako taj prikaz ima dragocjenu vriednost za svakoga stručnjaka. Isto je tako prikazana etnografija. Ona je također dana tek u pregledu bez ikakvog potanjeg prikazivanja i osvrta. Kod etnografije je osobito koristno što je za svako pitanje navedena obsežna i podpuna literatura. Koristno bi bilo, da je uredničtvo dalo obzirom na novo nastale hrvatske državne granice jedan ozbiljni i cjeloviti zemljopisni prikaz, a naročito bi bilo dobro, da je prikazan hrvatski etnički prostor a cjelovitog strogo naučnog etnografskog prikaza hrvatsko područje u etnografiji ponajviše proučavalo u sklopu čitavoga južno-slavenskoga područja, a cjelovitog strogo naučnog etnografskog prikaza sviju hrvatskih zemalja zapravo i nema.

Ono, što se još donekle osjećalo u trećem poviestnom dielu, da se je naime nastojalo dati u zbitnom pregledu čitava materija, prestalo je podpunoma u četvrtome dielu, od kojega je, kako smo spomenuli, donieto tek jedno poglavlje, a koje obasiže gotovo polovicu knjige. Taj četvrti dio trebao bi prikazivati hrvatsku kulturu, a uredničtvo nam je od toga do sada prikazalo tek hrvatsku znanost. Uredničtvo nije nigdje spomenulo podjelu znanosti, a ono se je dalo na to, da po abecednom redu prikaže pojedine nauke, te nam je donielo osvrt na ove nauke: arheologiju, biologiju, bogoslovlje, filozofiju, financialnu znanost, fiziku, geologiju i paleontologiju, gospodarske znanosti, jezikoslovlje, kemiju, liečničtvo, ljekarničtvo, matematiku, mineralogiju i petrografiju, narodoznanstvo, pedagogiju, poviest, pravo, sociologiju, statistiku, tehniku, veterinu, zemljopis i zvjezdoznanstvo. Kod tih prikaza događa se opet, da je na pr. arheologija prikazana na jednoj strani, a na pr. liečničtvo na dvadeset i šest strana. Nadalje je na pr. kod sociologije, doniet ne samo prikaz sociološke nauke kod Hrvata, već ujedno, a što je i bitno u cieloj razpravi izvrstni i potanji podpuni prikaz družtvenih promjena u Hrvatskoj, što svakako ne spada na ovo mjesto, kamo je to uredničtvo stavilo.

To bi bio u kratkome, da ne duljim previše, osvrt i prigovor na uredničku stranu zbornika, što nikako ne umanjuje vriednost pojedinih razprava i prikaza. Osvrnut ću se sada pojedinačno na najbitnija poglavlja i to onim redom, kako su donieta u zborniku.

Prvo poglavlje o geopolitičkoj osnovi naše države napisao je prof. Filip Lukas. Ovdje je pisac iznio zbito svoja poznata geopolitička razmatranja na same četiri stranice. Pisac ističe, da je Hrvatska: panonska, jadranska i balkanska država, te prema tome granična država. Prof. Lukas ističe, da prema svim tim prostorima »Hrvatska je geopolitički vezana i prema svakome od njih mora urediti svoje odnose, političke i gospodarske«. Pisac zaključuje, da naša država ima u svojoj zemlji i svome stanovničtvu sve uvjete, »nuždne za samostalni državni život, a u svojim izvorima punu mogućnost za svoj zdravi politički i gospodarski razvoj«. Poglavlje o zemljopisu uredio je dr. Oto Oppitz, koji je ujedno napisao, odnosno sastavio zbiti zemljopisni pregled države. Poglavlje o biljnome svietu napisao je dr. Ivo Horvat, a o životinjskom svietu napisao je Zlatko Milković. Poglavlje o geofizici napisao je Josip Mokrović, a Josip Poljak uredio je i napisao općenito o geologiji, a surađivali su mu za mineralogiju i petrografiju dr. Ljudevit Barić, za ljekovite i rudne vode dr. Gjuro Zoltner, te za tloznanstvo dr. Mihovil Gračanin. U tom poglavlju osobito je koristna tabela geoložkih razdoblja obzirom na područje naše države, te obradba najvažnijih izkopina, kao i pregled lječilišta i rudnih vrela. O geofizici napisao je poglavlje ing. Stjepan Horvat, dok je za kartografiju dao prilog podpukovnik Ivan Mesić. Time se završava prvi dio zbornika. U tome dielu su osobito vriedni prilozi fizičke zemljopisne karte države i geoložke pregledne karte, koje je izradio zemljopisni zavod domobranstva. Geoložka karta izrađena je po podatcima dra Josipa Poljaka.

U drugom dielu sastavio je poglavlje o etnografiji dr. Marijan Stojković. Uz množtvo izvornih crteža pisac je dao dobar pregled i razdiobu pojedinih pitanja u hrvatskoj etnografiji. Pisac je kod svakog poglavlja naveo podpunu literaturu, te je šteta, da nije mogao dati cjeloviti prikaz, već se gotovo osjeća, da je bio skučen, no ipak je uzpio dati dobar uvid i mogućnost svakome, tko se zanima za hrvatska etnografska pitanja, da ovdje nađe sve probleme, a iz navedene literature moguće je lagano upodpuniti manjkavosti ovoga prikaza i steći cjelovitu sliku.

Poglavlje o demografiji sastavio je Franjo Lačen uz suradnju dra Petra Bašića. Iznio je demografski pregled hrvatskih zemalja prema djelu dra Mladena Lorkovića »Narod i zemlja Hrvata«. Iznieto je brojno stanje države i po župama u tabelarnom pregledu, kao i stanovničtvo po spolu i starosti. Sve je to prikazano u uporednom pregledu prema drugim državama. Poglavlje o hrvatskom jeziku napisali su dr. A. B. Klaić i dr. Kruno Krstić. Krstić je napisao poviestni pregled hrvatskog književnog jezika od najstarijih vremena do uzpostave Ureda za hrvatski jezik. Taj izvrstni osamstoljetni poviestni razvoj našega jezika svakako nije spadao na ovo mjesto, jer koliko je to bilo potrebno, to je već bilo iznieto u etnografskom poglavlju. Dr. Klaić napisao je članak u kojem zagovara korienski pravopis za hrvatski književni jezik, te je uz to donieta i provedbena naredba Ministarstva nastave, koja određuje za pravopis hrvatskoga jezika koriensko pisanje. O gospodarstvu napisali su poglavlje dr. Nikola Peršić, Dr. Stanko Filipović i dr. Zvonimr Dugački. O privredi je napisao prikaz dr. Peršić, dok je dr. Filipović pisao o hrvatskoj kućnoj radinosti i obrtu. O veleobrtu je opet napisao prikas dr. Peršić, a dr. Dugački je dao kratki zemljopisni pregled saobraćaja u našoj državi. Osobito je vriedno poglavlje o hrvatskom iseljeničtvu, koje je napisao Milostislav Bartulica. Tu je u svietlu brojidbe, tabela, statistika, kartograma i ostaloga, rečeno sve najvažnije što je potrebno znati o našoj mnogobrojnoj izseljenoj braći. U poviestnom pregledu iznio je pisac zanimljive podatke, da je već u prijašnjim stoljećima bilo značajnih seoba Hrvata. Navodi, »da su već 1584. nalazili se prvi prekomorski Hrvati u naseobini Wal-

tera Raleigha u Virginiji u Sjedinjenim državama, jer je prema svjedočanstvu Johna Wihitea, koji je vodio drugu skupinu 1587. nađeno na mjestu prve naseobine uz porušene kuće, na jednom glavnom ulaznom balvanu urezano prilično velikim slovima C r o a t a n, bez ikakvih drugih znakova. Izgleda, da bi to mogao biti prvi poviestni dodir hrvatskih praotaca s dalekom, onda jedva poznatom Amerikom.« Nadalje pisac spominje poznato vjerojatno mišljenje, da je Hrvata pomoraca bilo i na Kolumbovoj ladi. Po drugim piščevim navodima treba svakako Hrvate smatrati, ako ne prvim naseljenicima Amerike, ono svakako među prvim europskim naseljenim narodima. Pisac spominje kretanje i sve značajne naseobine Hrvata kroz stoljeća, te spominje i najnovije upućivanje hrvatskih radnika u Njemačku. Navedeno je značenje našega iseljeničtva, njihovo novinstvo, ulogu, koju oni imaju u drugim zemljama i ostalo. Spomenute su njihove najvažnije ustanove, te je uobće dan slikovit i podpun uvid u život i stanje našega izseljeničtva.

U trećem dielu hrvatske poviesti napisao je zbito poglavlje o općoj poviesti dr. Lovro Katić. U poglavlju grane hrvatske poviesti, napisao je kratku državnu poviest prof. dr. Miho Barada, a isto tako kratku pravnu poviest napisao je dr. Antun Dabinović. Nešto obširniju vojnu poviest napisao je ing. Franjo Perše uz suradnju dra. Slavka Pavičića. Kako se o hrvatskoj vojnoj prošlosti do uzpostave hrvatske države nije nikada zasebno pisalo, to će ta razprava dobro doći svakome, tko se zanima za tu granu narodne prošlosti, pošto su u kratkome prikazana sva razdoblja i svi ratovi. Kao četvrta grana hrvatske poviesti prikazano je plemstvo i heraldika. Uz obširniji obćeniti prikaz o plemstvu napisao je Viktor Antun Dujšin *i kratak osvrt na hrvatske državne grbove.* U zasebnom poglavlju napisao je dr. Rudolf Horvat obširni ljetopis svih poviestnih događaja od 1918. do 1942. godine. To će doći dobro osobito onima, koji zaboravljaju na prošle događaje, da se sjete kolike smo nevolje, zapostavljanja i potežkoće morali podnieti za vrieme bivše državne tvorevine. U zasebnom poglavlju napisani su poviestni spomenici. Dr. Antun Bauer prikazao je stare spomenike nađene na našem području iz vremena prije dolazka Hrvata. O staro-hrvatskim spomenicima napisao je kraći osvrt dr. Ljubo Karaman. O starim izpravama hrvatskih knezova i kraljeva govori obširnije dr. Josip Nagy, uz koji članak su donieti najvažniji tekstovi i uspjele reprodukcije nekojih izprava. O pravnim spomenicima napisao je prikaz dr. Antun Dabinović, gdje je prikazao gradske i sceoske statute. Ivan Rendieo prikazao je nadgrobne spomenike t. zv. stećke. Od istoga pisca doniet je osvrt na stare hrvatske novce. Prikazan je razvoj kovanja hrvatskog novca od Hercega Andrije pa sve do ustaškog novca. Milan pl. Praunsperger napisao je u poviestnom pregledu prikaz o starom hrvatskom oružju, koji je popraćen zornim i poviestno vjernim crtežima. O hrvatskoj sfragistici i ex librisima napisao je prikaz Emil Laszowski, a od pokojnog Giure Szaboa potječe još prikaz starih gradova, koji su prikazani u pregledu na čitavom državnom teritoriju. O poviesti hrvatskog brodarstva napisao je prikaz dr. Antun Dabinović, u sažetom obliku. Kao dodatak trećemu poviestnom djelu napisao je članak S. M. Štedimlija o pravoslavlju u Hrvatskoj. Tu je pisac iznio poviestni pregled, te ustanovio mnoge zanimljive činjenice. Među ostalim Štedimlija kaže: »Na današnjem području Nezavisne Države Hrvatske prije prvog svjetskog rata postojale su tri pravoslavne jurisdikcije: Karlovačka mitropolija s nadležnošću u Banskoj Hrvatskoj, Bosansko Hercegovačka autonomna crkva, zavisna od vaseljenskog patriarha u Carigradu, i crkva u bivšoj Dalmaciji, zavisna od metropolije u Bukovini. Zato, jer je dvojna monarhija bila složena država, nije moglo doći do sjedinjenja ovih crkava u jednu jedinstvenu crkvu, koja bi imala zajedničkog poglavara.« Pisac dalje nadovezuje, da je nakon stvaranja bivše državne tvorevine, odlukom o priključenju hrvatskih zemalja Srbiji god. 1918. do 1920. promienio se znatno položaj pravoslavnih crkava u Hrvatskoj. »Ne vodeći računa o stečenim pravima tih crkava i o njihovim autonomijama, srbski je episkopat bez pitanja ovamošnjeg pravoslavnog svećenstva i pučanstva donio odluku o priključenju tih crkava srbskoj pravoslavnoj crkvi i o stvaranju srbske patriarhije u Beogradu s titularnim sjedištem u Peču i Karlovcima.« Na daljnjem mjestu Štedimlija iznosi za novu hrvatsku pravoslavnu crkvu sliedeće: »Osnutkom hrvatske pravoslavne crkve sjedinjene su u jednu sve tri one crkvene jurisdikcije, koje su postojale prije prvog svjetskog rata na području Hrvatske. Novim crkvenim ustrojstvom išlo se zatim, da se pravoslavna crkva posve oslobodi one uloge, koje su joj stanoviti činbenici u prošlosti nametnuli, te da se uzmogne u podpunosti posvetiti pravoj svojoj zadaći.« To su činjenice, koje treba svaki Hrvat da znade o prošlosti i sadašnjosti hrvatske pravoslavne crkve. U zasebnom poglavlju sastavio je dr. Stjepan Antoljak obširnu i preglednu hrvatsku poviest u tabelama na preko 50 strana. U poviestnom dielu doniete su još u prilogu osobito poviestne karte hrvatskih zemalja u najznačajnijm vremenima, što omogućuje jasnu spoznaju trajnog razvoja hrvatske državnosti.

U četvrtom dielu donieto je samo XVI. poglavlje, koje bi trebalo prikazati hrvatsku znanost. Taj dio hrvatske kulture nastavit će u drugom svezku, kako je to naznačeno na početku ovoga diela, osvrtom na hrvatsku književnost, hrvatsku umjetnost, nastavu i školstvo, te suvremeni kulturni život Hrvata, gdje će biti prikazana akademija, prosvjetni rad, prosvjetne ustanove, novinstvo, bibliografija, krugoval, snimačtvo, filatelistika i dobrotvorna družtva, a što sve zajedno čini hrvatsku kulturu.

U hrvatskoj znanosti napisao je kratki prikaz o arheologiji dr. Antun Bauer. O biologiji obćenito pisao je dr. Zdravko Lorković. O botanici i o zoologiji, kao dielovima biologije, dali su priloge dr. Stjepan Horvatić i Zlatko Milković. O katoličkom bogoslovlju napisao je prikaz dr. Gjuro Gračanin uz obširan navod bogoslovske literature. O islamskom bogoslovlju napisao je kratak osvrt

Alija Kopčić. Dr. Kruno Krstić prikazao je filozofiju u Hrvatskoj uz biografske podatke najvažnijih filozofskih radnika kod nas. O financijalnoj znanosti napisao je prikaz dr. ing. Alfred Leitner. Fiziku je prikazao dr. Božo Metzger. Dr. Josip Poljak geologiju i paleontologiju. U općem prikazu gospodarskih znanosti pisao je dr. Milan Ivšić o političkoj ekonomiji, a dr. Josip Butorac o nauci o poslovnom gospodarstvu. Gospodarsku znanost poljodjelstva i šumarstva prikazao je opširno dr. Nikola Neidhardt. Antun Majer prikazao je jezikoslovlje, a dr. Matej Ferić kemiju. Liečničtvo je opširno prikazao dr. Vladimir Bazala ponavljajući nepotrebno svoja ranija izlaganja. O ljekarničtvu piše mr. ph. Krešimir Fibić, o matematici Daniel Uvanović. Kratke prikaze mineralogije i petrografije, te hrvatskog narodoznanstva napisali su dr. Ljudevit Barić i Branko Berić. O pedagogiji s prikazom najznačajnijih hrvatskih pedagoga napisao je članak dr. Vlado Petz. Isto je tako prikazao razvoj poviestne nauke s biografijama starijih i suvremenih poviestničara dr. Stjepan Antoljak. Obširni razvoj pravne znanosti sa stručnom bibliografijom za pojedine grane prava napisao je dr. Juraj Andrassy. Toj obširnoj bibliografiji dodano je kazalo pisaca, što omogućuje lakše snalaženje i upotrebu. Posebnu vriednost u tom poglavlju ima prikaz sociologije, što ga je napisao ing. Viktor Horvat. Pisac nam je u tom eseju, jer to je prava oznaka za taj prikaz, dao družtvenu sliku Hrvatske od Vitezovića pa sve do Poglavnika. Uz to su navedene sociološke ustanove, kao i naši najznačajniji pisci s najpotrebnijim podatcima. Kao osobitost iztičem još sociološku bibliografiju, koju je naveo pisac, a gdje je iznieta sva sociološka literatura, koja je objelodanjena kod nas, te su ujedno navedene i pojedine razprave iz najznačajnijih publikacija. Dalje piše još Josip Butorac o statistici, a o tehnici pišu ing. arh. Krunoslav Jurišić, ing. Branko Širola, ing. Eduard Kürschner i ing. Nikola Belančić. Veterinu prikazuje dr. Ivo Tomašec, zemljopis dr. Milan Šenoa, te na kraju zvjezdoznanstvo Miro Mance.

To bi bio kratak osvrt na hrvatsku znanost, dok ćemo u drugom svezku s ostalim poglavljima ovoga djela moći reći svoj sud o prikazu hrvatske kulture. S drugim svezkom dobit će se podpuniji i cjelovitiji dojam čitavoga zbornika. No već i ovaj prvi svezak imade svoju trajnu vriednost. U svezku su donieti i mnogobrojni prilozi, koji pomažu da se dobiva podpuniji pregled o Hrvatskoj. Već ovim prvim svezkom postignuta je svrha zbornika kako je to u predgovoru naznačio Blaž Lorković. On je u svom predgovoru iznio, da taj zbornik imade pomoći onima, koji ne poznaju svoju domovinu, te sumnjaju u njezinu sposobnost za samostalan život. Nadalje, kako je malo Hrvata koji zapravo poznaju svoju zemlju, to je zbornik zapravo namienjen svima. Kao razlog tome nalazi Blaž Lorković, da je baš u nedostatku, »takvog djela, u kojem bi bilo prikazano na pregledan i zbit način sve, što je hrvatski narod stvorio kroz viekove svoga života i što mu je pružila njegova zemlja, te što mu još može pružiti u budućnosti, bude li znao i htio raditi.« Zbornik »Naša Domovina« je već prvim svezkom u mnogome ispunio tu zadaću, jer on je »ogledalo života hrvatskoga naroda i njegove zemlje, njegove poviesti i njegovih težnja u budućnosti, pa je kao takvo prvo djelo te vrsti u Hrvatskoj.« *Mladen Bošnjak*

HRVATSKO-DANSKE KULTURNE VEZE

Prvi književni saobraćaj između Danaca i Hrvata bio je za Frana Kurelca koji se u Pragu g. 1843. upoznao na sveučilištu s mladim slavistom Kasparom Vilimom Smitom iz Kjöbenhavna, kasnijim profesorom slavistike na sveučilištu u Kjöbenhavnu (1811.—1881.). Kurelac ga je učio hrvatski.*

O hrvatskoj se je kulturi i književnosti u Danskoj prije dosta malo znalo. Tek u leksikonima pisalo se je nešto i o Hrvatima i njihovoj književnosti. Tako je početkom ovog stoljeća napisao Litteraturhistorie izdanoj od Juliusa Clausena u Aage Meyer-Benediktsen u Illustreret Verdens u Kjöbenhavnu članak o Hrvatima i njihovoj književnosti. G. 1910 izdao je Johan Grove u Kjöževnosti. God. 1910. izdao je Johan Grove u Kjöbenhavnu prievode hrvatskih, srbskih i bugarskih narodnih pjesama prema izboru nekih njemačkih prevodilaca počamši od gđe Talvji. Tu se naročito spominje pjesmarica Kačića te izdanje Matice Hrvatske prema Mehmedu Kolak-Kolakoviću. Carl Andersen izdao je zbirku Gusle narodnih pjesama u Kjöbenhavnu. Početkom ovog stoljeća nastao je veći interes za hrvatske krajeve, poglavito za Zagreb, Plitvička jezera i Dubrovnik. Počeli su na jug dolaziti i turiste iz Danske, te su napisali razne feljtone o nama u danskim novinama poglavito u Politiken i Berlingske Tidende. Jednako je nastao interes i među Hrvatima za sjeverne krajeve i nakon što su stvorene u Zagrebu i Kjöbenhavnu turistička družtva nastao je sve veći međusobni posjet iz Hrvatske i Danske. Održana su mnogobrojna predavanja o Danskoj i Hrvatskoj u Zagrebu i Kjöbenhavnu gdje se je naročito iztakao Franjo Pakaci koji je g. 1924. pošao u Dansku da proučava tamošnje uzorno gospodarstvo, te se je uobće ondje i naselio. Izdao je nekoliko brošura o Danskoj (Osiek, 1928, Zagreb, 1928, Sviet VII/3 te održao mnogobrojna predavanja o Danskoj po Hrvatskoj i Slavoniji.

Nova Evropa izdala je posebni broj o Danskoj (1929/4) s originalnim člancima danskih književnika. Još su pisali Jurić, Predavac, dr. Nikola Peršić i dr. Mario Andrašević o gospodarskim prilikama Danske.

S danske strane mnogo je pisao turistički književnik C. E. Hansen, što je znatno pomoglo zanimanju Danske za Hrvate. U Danskoj su izlagali hrvatski slikari, te su se izvodile kompozicije hrvatskih glasbenika, a u Zagrebu smo čuli na krugovalu dansku glazbu. Slavista sveučilišta u Kjöbenhavnu A. Karlgren posjetio je Krk da

*) Mirko Breyer, Tragom života i rada Frana Kurelca, Zagreb, 1939. p. 43.

vidi Baščansku ploču. Najveći je međutim bio interes za hrvatske starine po Dalmaciji i tu se je naviše iztakao arhitekt Eynar Dyggve član Danske akademije nauka, te ravnatelj gliptoteke Carlsberg, koji je temeljni odlični mecena Jacobsena. On je ujedno stvorio ogromni mecenatski naučni Carlsberg fond, koji daje godišnje obilne stipendije. Pomoću takvog stipendija boravio je arkitekt Dyggve više godina u Solinu i vodio tamo izkopine s dr. Bulićem i izdao dvie knjige na francuzkom i danskom jeziku: Recherches a Salone, Kjöbenhavn, 1928. i 1933. Naročito je važno da je odkrio u Solinu mauzoleje hrvatskih kraljeva iz narodne dinastije. Također je radio s družtvom ‚Bihać' i fra Marunom a sudjelovao je i kod izkapanja starog grčkog kazališta u Stobi.

Na hrvatski je mnogo prevedeno iz danske književnosti počevši od pisca priča Andersena, no sve to iz njemačkog. Što se tiče prievoda iz hrvatske književnosti na danski, dosada je još dosta slabo što učinjeno. Postoji samo početak u tom pogledu prievod »Priča iz davnine« Ivane Brlić-Mažuranić koji je izašao u dvie knjige. Prva ima natpis: Lavendel og rosmarin (Kjöbenhavn, 1929) u prievodu Thorkil Barfod, druga ‚Gydenloh og Kaempen' u prievodu Gudrum Lohse (Kjöbenhavn, 1930). Priče su izašle s originalnim slikama Vladimira Kirina u nakladi velike tvrdke Henrika Koppelsa, a ciela danska književnost popratila je prievod najboljom kritikom.

G. 1938. izašao je danski prievod Ive Vojnovića Dubrovačke trilogije (Ragusas endeligt) od dr Josipa Smodlake i gđe E. Sabye. Knjizi je dodao dr Smodlaka liepi predgovor o historiji Dubrovnika i njegovoj književnosti, a dielo je ilustrovao zgodno danski slikar Sandolin.

Ove godine došao je u Zagreb u filmskom poslu danski novinar i pisac Kay P. Nielsen, koji je imao dosta prilike u družtvu zagrebačkih drugova upoznati Hrvate i hrvatsku kulturu i književnost. Nielsen je priznati danski pjesnik i književnik, te je napisao u prvim danskim novinama već više članaka o Hrvatskoj i našoj književnosti. Sada je izdao u Kjöbenhavnu posebnu hrvatsku antologiju: Kroatica sa predgovorom o Nezavisnoj Državi i hrvatskoj kulturi i književnosti počevši od dubrovačkog vremena. Među inim spominje Nielsen da ima danas Hrvatska oko 75 književnika i mnoge od europskog priznatog glasa. Kroatica je mala antologija po izbor književnika, koja sada čeka daljnji nastavak prievodne književnosti.

U antologiji su zastupani ovi pjesnici: sa jednom pjesmom Jovan Hranilović, Antun Nizeteo, Ljubo Wiesner, Vlado Vlaisavljević, Ivan Goran-Kovačić, Antun Bonifačić, Dobriša Cesarić, Vjekoslav Majer, dalje jedna hrvatska narodna pjesma iz Bosne, jedna anegdota iz Bosne te od Alije Nametka novela: San pravednika. Na omotu brošure nalazi se slika Nezavisne Države Hrvatske. Nielsen je u Zagrebu došao u doticaj s našim književnicima te obećao da će svoj rad na polju prievodne književnosti iz hrvatskog i dalje nastaviti. Naročito ga je zanimao prievod obrada mu nepoznatih Brlićkinih Priča iz davnine te će o njima napisati posebni članak. *Dr. Fr. Bučar*

SADRŽAJ: ZLATKO GAŠPAROVIĆ, Pojmovi i stavovi Carla Schmitta, 461. — GUSTAV KRKLEC, Dva soneta, 471. — ZVONIMIR REMETA, Pijanac, 472. — NEDJELJKO SUBOTIĆ, Slom jedne dinastije, 481. — OLINKO DELORKO, Dvie pjesme, 491. — JERONIM KORNER, Djevojčica s liljanom, 492. — VLADISLAV KUŠAN, Joza Turkalj, 494. — DRAGUTIN STROHAL, Uspomene na Milutina Nehajeva, 498. — IVAN BARINIĆ, Posljednje poglavlje, 504.

FEUILLETON: B. LIVADIĆ, Kazalište, 508. — DR. HUBERT PETTAN, Opera, 510. — MLADEN BOŠNJAK, Zbornik »Naša domovina«, 512. — DR. FRANJO BUČAR, Hrvatsko-danske kulturne veze, 515.

SLIKE: JOZA TURKALJ, Sijačica, 468—469. — JOZA TURKALJ, Češljanje, 476—477. — JOZA TURKALJ, Ukrasna figura, 484—485. — JOZA TURKALJ, Odmor, 494—495.

CRTEŽI: Antun Mezdjić.

Vlasnik i izdavač Matica Hrvatska, Zagreb, Matičina ulica 2. Urednici dr. Branimir Livadić, Zagreb, Haulikova ulica 4, II., brzoglas 23-736 i prof. Olinko Delorko, Vramčeva ul. 15. II. k. — Tisak »Tipografija«, Zagreb, Trg III. br. 2. — Ciene za predplatu: na godinu 380.— Kn, za članove Matice Hrvatske i đake 330.— Kn. — Uprava: Zagreb, Matičina ulica 2, brzoglas 33-82. — Uredničtvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

PRVA HRVATSKA ŠTEDIONICA ZAGREB

ILICA BROJ 5 ILICA BROJ 5

OSNOVANA GODINE 1846. U ZAGREBU

DIONIČKA GLAVNICA KN 95,000.000.–

BRZOJAVNI NASLOV: »PRAŠTEDIONA«

IMA 33 PODRUŽNICE

Obavlja sve bankovne i mjenjačke poslove

Ima veze u inozemstvu

GRADSKA ŠTEDIONICA

OBĆINE SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GLAVNOG GRADA ZAGREBA

Središnjica: JELAČIĆEV TRG 10a — Izpostava: OZALJSKA ULICA 20

OSNOVANA GODINE 1914

VLASTITE PRIČUVE PREKO Kuna 70,000.000

Prima uložke. Podjeljuje zajmove. Posreduje u burzovnim i ostalim novčanim poslovima

Vlastnica je:

Zalagaonice i dražbovaonice, Gajeva ulica 2. — Zagrebačkog električnog tramvaja. — Zagrebačkog autobus-prometa.

ZA SVE OBAVEZE, A NAPOSE ZA ULOŽKE JAMČE VLASTITE PRIČUVE I OBĆINA GRADA ZAGREBA

Pokućstvo Kruljac